Theodore
Besterman

P. S.

405

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

http://www.archive.org/details/deludisprivatisa00boul

DE LVDIS PRIVATIS, AC domeſticis veterum

LIBER VNICVS.

Ad Illuſtriſſimum Puerum, IVSTVM LVDOVICVM à Turnone, Comitem Roſſilionæum, Illuſtriſſ. Herois HENRICI à Turnone filium.

Auctore

IVLIO CÆSARE BVLENGERO, Societatis IESV Preſbytero.

IN VIRTVTE,

ET FORTVNA.

LVGDVNI,

Sumptibus LVDOVICI PROST, Hæredis ROVILLE.

M. DC. XXVII.

CVM PRIVILEGIO.

ILLVSTRISSIMO PVERO,

IVSTO LVDOVICO A TVRNONE COMITI

Roſſilionæo, Illuſtriſſimi Herois HENRICI à Turnone filio,

IVL. CÆSAR BVLENGERVS Societatis IESV Presbyter P.F.

QVID *mihi animi eſſe putes*, COMES ILLVSTRISSIME, *qui tibi puero libellum de ludis offeram, à quibus præclara tua indoles, contra pueritiæ ingenium, abhorret? Nam neque pilæ, neque talorum ludo caperis, neque alijs luſibus, quos vulgo pueritia ſectatur, addictus es. De te non iniuria prædicare poſſum, quod de filio Imperatoris Poëta,*

Ludus erat puero raptas ex hoſte
ſagittas
Tractare, & tenero iaculum torquere lacerto,
Inque frementis equi dorſum cum
pondere conti
Indutas Chalybum ſaltu transferre catenas,
Inuentas agitare feras, & fronde
latentes
Quærere.

Mactus hoc virtutis ingenio eſto, ILLVSTRISSIME COMES, *& bellicam virtutem, ac literas doctore patre penitus imbibere pergito. Spes enim eſt, vbi maturior ætas vires animi, corporíſque firmauerit, vt in vtroque genere, & Galliæ, ſicuti maiores tui, præſidio ſis, & illuſtriſſimæ tuæ familiæ ornamento.* VALE.

BENE

BENEVOLO LECTORI.

QVIA ludi inter vina frequentes ſunt, libuit hîc pauca de veterum ludis ſubiicere, vt ſicuti conuiuia ſine luxu eſſe poſſe oſtendi; ita & luſus quoſdam ſine noxia & culpa vſurpari poſſe oſtendam. Tu quicquid hoc eſt opellæ, beneuole Lector, boni conſulito, & vino ac luſu moderatè vti memento.

SYLLABVS

CAPITVM.

PROLVSIO

De Aleæ ludo.

CAP. I. DE *ludorum origine.* pag. 6
2. *De ludorum diuiſione.* 10
3. *De ludo trochi, & turbinis.* 11
4. *De ludo materum, ſeu lapillorum.* 13
5. *De Capite, aut Nauia.* 14
6. *De ludo paris, aut imparis, ſeu Artiaſmo.* 15
7. *De micando digitis.* 16
8. *De caſtello nucum.* 17
9. *De pila, & reticulo Romano.* 19
10. *De Sphæromachia.* 20
11. *De Oſcillatione.* 21
12. *De Ocellatorum luſu.* ibid.
13. *De Chalciſmo.* ibid.
14. *De Omilla.* 22
15. *De Telia, ſeu coturnicum pugna, ſeu ortygopia.* 24
16. *De Baſilinda, & Dielcyſtinda.* ibid.
17. *De Muinda, & Chutrinda.* ibid.
18. *De Epoſtraciſmo.* 25
19. *De muſca ænea.* 26

20. *De*

20. *De ludo ἐν κοτύλῃ.* ibid.
21. *De Acinetinda.* 27
22. *De Apodidraſcinda.* ibid.
23. *De Aſcoliaſmo.* ibid.
24. *De Oſtracinda.* 28
25. *Hippas.* 29
26. *De Monobolo.* ibid.
27. *De Imanteligmo.* ibid.
28. *De equitando in arundine.* 30
29. *De caſulis exſtruendis.* 31
30. *De ſpeculo Pythagoræ, ſeu Pythago.* ibid.
31. *De Rathapygiſmo.* ibid.
32. *De ludo Athenis in balneo Academiæ.* 32
33. *De Cindaliſmo.* 33
34. *De Scaria, ſeu Scintariſmo.* ibid.
35. *De Streptinda.* ibid.
36. *De Schœnophilinda.* 34
37. *De Colabiſmo.* ibid.
38. *De Cottabo.* ibid.
39. *De Contomonobolo.* 35
40. *De Aphentinda.* 36
41. *De Chelichelone.* 37
42. *De Phryginda.* ibid.
43. *Baſilinda.* 38
44. *Elciſtinda.* 39
45. *De plauſu ad Solem.* ibid.
46. *De Cubeſinda.* ibid.
47. *De Ephedriſmo.* 40

48. *De*

48. *De Pentalithis.* ibid.
49. *De Eolocraſia.* 41
50. *De Platagonio.* ibid.
51. *De Equeſtribus ligneis.* 42
52. *De Melelonte.* 43
53. *De Tropa.* ibid.
54. *De Trygodipheſi.* 44
55. *De Pyrricha.* ibid.
56. *De Chytrinda.* ibid.
57. *De Ephetinda.* 45
58. *De Alea.* 46
59. *De Romana alea.* 58
60. *De ludo calculorum.* 68
61.& vlt. *De Diagrammiſmo.* 75

DE

DE LVDIS VETERVM

LIBER VNICVS.

PROLVSIO

De Aleæ ludo.

NEQVE homines, neque bruta in perpetua corporis, & animi contentione eſſe poſſunt, non magis quàm fides in cithara, aut neruus in arcu. Ideo luſu egent. Ludunt inter ſe catuli, equulei, leunculi, ludunt in aquis piſces, ludunt homines labore fracti, & aliquid remittunt, vt animos reficiant. Sed in luſu modus, vt in cæteris rebus, tenendus eſt. Alea penè vbique vetita. Cicer. 2. *Philipp.* de Antonio agens hominem omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere. Idem ait Antonium lege, quæ eſt de alea, condemnatum. Alea toleranda fuit in Auguſto ſene, quam remiſſionis cauſa ſumeret. Forum, inquit, aleatorium calfecimus apud Suetonium. Germani aleam inter ſeria ſobrij exercent, tanta lucrandi, perdendíve, temeritate, vt

cùm omnia defecerint, extremo, ac nouiſſimo iactu, de libertate, ac corpore contendant, ait Tacitus *lib. de morib. Germanor.* Victus voluntariam ſeruitutem adit, quamuis iunior, quamuis robuſtior, alligari ſe, ac venire patitur. Ea eſt in re praua peruicacia, fidem ipſi vocant. S. Ambroſius *de Tobia cap.* 11. pertinax aleæ ſtudium Hunnis attribuit. Ferunt Hunnos, cùm ſine legibus viuant, aleæ ſolius legibus obedire, in procinctu ludere, teſſeras ſimul, & arma portare, & plures ſuis, quàm hoſtilibus ictibus interire, frequenter autem tanto ardore rapi, vt cùm ea, quæ ſola magna æſtimant, arma victus tradiderit, ad vnum aleæ iactum vitam ſuam poteſtati vel victoris, vel fœneratoris addicant. Laërtius *lib.*3. Plato adoleſcentem, quòd alea luſiſſet, grauiter cecidit. Cùm autem quidam diceret: Ita ſæuis ob rem parui momenti? Reſpondit: Res parui momenti non eſt malis aſſueſcere. Chilo Laco miſſus Corinthum, vt fœdus cum Corinthiis feriret, incidit in Principes alea ludentes, abſcedit, aitque: Abſit, vt Spartani cum aleatoribus ſocietatem ineant. Elibertino Concilio *can.* 79. Qui ludit alea, cœtu piorum mouetur. Romæ teſſeris, aut talis luſere. Horatius:

—— Poſtquam te talos, Aule, nuceſq;
Ferre ſinu laxo vidi.

Martialis:

Vnctis falciferi ſenis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus.

Perſius:

Anguſtæ collo non fallier Orcæ.

Hegeſilochus, quòd talis luderet, à Rhodiis in exſilium pulſus eſt. Fugienda alea, quia, vt S. Baſilius

*lib.*7.

lib.7. Exaëmer. ἐπὶ τοῖς κύβοις ὅρκοι, καὶ φιλονεικίαι χαλεπαί, καὶ φιλοχρηματίας ὠδῖνες. *In teſſerarum ludo iuramenta, contentiones moleſtæ, auaritiæ dolores exiſtunt.* Ariſtoteles *lib.4. Nicomach.* ὁ μὲν κυβευτὴς, καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ ὁ λῃστὴς τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν. αἰσχροκερδεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσιν, οἷς χρὴ διδόναι. *Aleator, fur, latro, ſunt illiberales; turpe lucrum ſectantur, cùm ab amicis lucrum captent, quibus dare oportuit.* Romæ pueri etiam alea ludebant. Horatius *lib.3. carm.*

Neſcit equo rudis, Hærere ingenuus puer,
Venariq́; timet, ludere doctior,
Seu Græco iubeas trocho,
Seu malis vetita legibus alea.

Leg.3. Cod. de aleatorib. Alearum vſus antiqua res eſt, & extra operas pugnatorias conceſſa. Verùm pro tempore abiit in lacrymas, &c. Vide *lib. 11. Pandectar. tit. de alea, lib.1.* Ea coërcitio pertinuit ad Ædiles. Martialis *lib.5.*

Iam triſtis nucibus puer relictis,
Clamoſo reuocatur à magiſtro,
Et blando malè perditus fritillo
Ædilem rogat vdus aleator.

Ouidius 2. *Triſtium:*

Sunt aliis ſcriptæ, quibus alea luditur, artes:
Hæc eſt ad veſtros non leue crimen auos.
Quique alij luſus, nec enim nunc perſequar omnes,
Perdere rem caram tempora noſtra ſolent.

Seneca: Aleator quanto in arte melior eſt, tanto eſt nequior. *Lib. vlt. C. de Religioſ.* Nulla eſt maior occaſio deprauandi animi, quàm ludus paſſim immodicus, ad perniciem omnium rerum. Sidonius *lib.1. epiſtol.* de Theodorico ſpectante eos, qui alea ludunt, aut ludente: Theodoricus, inquit,

Rex Gotthorum in bonis iactibus tacet, in malis ridet, in neutris iraſcitur, in vtriſque philoſophatur. Alea ludebant ſenes. Suetonius *in Auguſto, cap.*71. Inter cœnam luſimus *γεροντικῶς* heri, & hodie. Apud Ciceronem *de ſenectute*, Cato ait: Nobis relinquant talos, & teſſeras, qui ſenes ſumus. Sidonius *lib.*1. *epiſt.* 8. Student pilæ ſenes, aleæ iuuenes præter morem. Vetus Gloſſ. *κοττιστής*, aleator, aleo, qui aleam ludit. Iulius Firmicus *lib.*8. *cap.*25. Aleones. Aleatorium erat prope ſphæriſterium, vbi aleatores talis ludebant, & pilæ ludo feſſi vires integrabant. Sidonius *epiſt.*9. *&* 11. *lib.*8. *epiſt.* 17. *lib.*5. Horatius *lib.* 2. *ſatyr.* 7. Volauerium quemdam commemorat, qui cùm chiragra perpetuò laboraret, hominem mercede diurna conductum pauit, qui pro ſe tolleret, & in pyrgum talos mitteret.

—— qui pro ſe tolleret, atque
Mitteret in pyrgum talos, merce diurna
Conductum pauit.

Iouius *lib.*29. *Hiſtor.* Philibertum Arauſionenſem Caroli V. Legatum Florentiam obſediſſe ait, & omnia militum ſtipendia alea perdidiſſe; quare infecta re abſcedere coactum præ dolore obiiſſe. Omnes ludos improbat Tertullianus *lib. de Spect.* Ludi etſi minore cura per prouincias pro minoribus viribus adminiſtrantur, tamen omnes illuc deputandi ſunt, vnde petuntur, vnde inquinantur. Nam & riuulus tenuis ex ſuo fonte, & ſurculus modicus ex ſua fronde qualitatem originis continet. In omnibus ludis aut ſpurcitia, aut inſania, aut ſæuitia, fraudes, periuria, moleſtiæ, rixæ fuere. Apud Ælianum Chius ſeruo iratus dixit: Ego non

te

te in piſtrinum trudam, ſed mittam ſpectatum ludos Olympicos, *πικροτέραν τιμωρίαν εἶναι οἰόμενος ἐν ὀλυμπίᾳ θεώμενον ὑπὸ τῆς ἀκτῖνος ὀπτᾶσθαι, ἢ ἀλεῖν μύλῃ παραδοθέντα. Acerbius ſupplicium ratus ſpectantem ludos Olympicos Sole torreri, quàm piſtrino traditum molere.* Non ita generati ſumus à Natura, inquit M. Tullius, vt ad ludum, & iocum facti videamur, ſed ad ſeueritatem potiùs, & quædam ſtudia grauiora, atque maiora. Ludo, & ioco vti illis quidem licet, ſed ſicut ſomno, & quietibus cæteris, tunc cùm grauibus rebus, ſeriiſque ſatisfecerimus. Ludendi quidam modus retinendus, vt ne nimis omnia profundamus, elatíque voluptate in aliquam turpitudinem dilabamur. Suppeditant autem & campus noſter, & ſtudia venandi honeſta exempla. Tabula talaris dicitur. Tertullianus *lib. de Carne Chriſti.* Cœlius Aurelianus *lib.* 2. *tardar. paſſion.* tabellam talearem vocat alueolum. Calculi, latrunculi, duodecim ſcripta in alea numerantur, etſi induſtria in hoc genere plurimum poteſt. Qui digitis micant, aleam ludunt. Ammianus Marcellinus: Aleatores ſe dici timentes, teſſerarios appellari cupiunt. Sed iſtis alius locus eſt. Iuuenalis *ſatyr.* 1.

——Neque enim loculis comitantibus itur
Ad caſum tabulæ, poſita ſed luditur arca.
——Simpléxne furor ſextertia centum
Perdere, & horrenti tunicam non reddere ſeruo.

P.Mimus: Aleator quantus in arte aleæ eſt, tanto eſt nequior. Xenophon *in OEcumenico*: *οἱ ἀργοὶ, καὶ μαλακοὶ πονηρότατοι, εἴπερ πονηρίαν νομίζομεν ἀργίαν εἶναι, καὶ μαλακίαν ψυχῆς, καὶ ἀμέλειαν. καὶ ἄλλαι δὲ εἰσὶν ἀπατηλαί τινες δεσποιναὶ προσποιούμεναι ἡδοναὶ εἶναι, κυβεῖαί τε, καὶ*

ἀνωφελεῖς ἀνθρώπων ὁμιλίαι, αἳ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξαπατηθεῖσι καταφανεῖς γίνονται, ὅτι λῦπαι ἄρ' ἦσαν ἡδοναῖς πεπλεγμέναι. Calor ludentis ſæpe aberrat.

Vtque petit primo plenum flauentis arenæ,
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Sed verba Xenophontis interpretemur: Ignaui,& molles peſſimi ſunt, ſi ignauiam exiſtimamus eſſe malitiam, & mollitiem animi, & negligentiam. Et aliæ ſunt deceptrices dominæ voluptates, cuiuſmodi eſt aleæ luſus, & colloquia conuentúſque hominum inutiles, quæ tandem iis, qui decipiuntur, oſtendunt ſe dolores voluptate obuolutos eſſe.

De Ludorum origine.

CAPVT I.

LVdos à Lydis ortos eſſe auctor eſt Herodotus *lib.* 1. tempore Atyis Regis,vt otio, & quiete, famem,quæ in Lydia graſſabatur, fallerent, quam exercitatione, & motu augeri, ac incendi putarent. *ἐξευρεθῆναι δὴ ὦν τότε καὶ τῶν κύβων, καὶ τῶν ἀστραγάλων, καὶ τῆς σφαίρης, καὶ ἄλλων πασέων παιγνιέων τὰ εἴδεα πλὴν πεσσῶν· τούτων γὰρ ὦν τὴν εὕρεσιν οὐκ οἰκοιεῦντι Λυδοί.* *Tum igitur inuentum ab ijs teſſerarum, & talorum ludum,& pilæ, cæterorúmque ludorum omnia genera, præterquam calculorum, quorum ſibi inuentionem non vindicant Lydi.* Porrò ad famem diſcutiendam altera quidem die quàm longa fuit luſiſſe, ne ciborum quærendorum ſollicitudine torquerentur, altera

verò luſu abſtinentes veſci conſueuiſſe, atque hoc modo vixiſſe annis duodeviginti. Si ludos omnes Lydi repererunt, exceptis calculis, ſequitur & ſcenicos ab iis repertos, quibus ſpectandis totum diem perſidendo operam darent. Miror eos pila luſiſſe, quæ motu & agitatione famem debuit accendere. Tertullianus eadem de re *lib. de ſpectacul.* Lydos ex Aſia tranſuenas in Hetruria conſediſſe, & ſpectacula religionis nomine inſtituiſſe, inde Romam accerſitos artifices, mutuantur tempus, & enuntiationem, vt ludi à ludis vocarentur. Plato *in Phædro* Theut Ægyptium πρῶτον, ait, ἀριθμὸν, καὶ λογισμὸν εὑρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας, καὶ κυβείας, primum, ait reperiſſe numerum, & numerandi artem & Geometriam & Aſtronomiam, & calculos aleam, teſſeras & talos. Euſtathius *ad lib.* 1. *Odyſſeæ* verba Platonis referri ait non ad talos & aleam, ſed ad tabulam, aut laterculum, in quo per calculorum motus indicantur Solis & Lunæ conuerſiones & defectiones. Vocat πεττευτικὴν παιδίαν, πεττευτήριον, διαγράφεσθαι γάρ τι πλινθίον ὥσπερ ἐν τῇ πεττευτικῇ παιδιᾷ, deſcribi quendam laterculum vt in ludo calculorum, & in eo laterculo ſignari motus Solis, & Lunæ. Idem *ad lib.* 2. *Iliad.* πεττείαν Ægyptiacam docet eſſe philoſophicam. Iſaacius Porphyrogennetes *in Paralipomenis Homeri* πεττείαν Palamedi aſcribit, vt & alij de quibus infrà agemus. Heſychius interdum πεττείαν, & calculos cum κυβείᾳ, & alea confundit. Alibi diſtinguit his verbis, ἐν κυβείᾳ τοὺς κύβους ἀναρρίπτουσιν, ἐν δὲ τῇ πεττείᾳ αὐτὸ μόνον τοὺς ψήφους μετακινοῦσι. *In alea talos aut teſſeras iaciunt, in ludo calculorum, calculos tantùm mouent.* Græci, Ægyptij, & Pyrrhus in ludo

tabulæ calculos cum teſſeris coniunxerunt, & eum luſum vſurparunt qui vocatur hodie *trictac.* Romani 12. ſcripta indigetarunt. Luſus tabulæ conſtans calculis ſine teſſeris dicitur hodie *Skakia*, vulgo *ieu d'Eſchets. Chetmat* regem mortuum ſignificat. Euſtathius igitur ex Herodoto diſcrimen inter κύβυς, & πεσσὺς, id eſt, *teſſeras* ſeu talos, *& calculos* fuiſſe oſtendit his verbis, ἡρόδοτος οὖν φανερῶς διαφέρειν δηλοῖ κύβον, καὶ πεσσὸν, ἐν οἷς λέγει, ὅτι λυδοὶ τοὺς κύβους εὗρον, καὶ τοὺς ἀστραγάλους, καὶ τὴν σφαῖραν, καὶ ἄλλα παίγνια πλὴν πεσσῶν, *Herodotus manifeſtè declarat teſſeras, & talos à calculis differre, dicens Lydos inueniſſe teſſeras, talos, pilam, & alia ludicra exceptis calculis.* Sophocles à Palamede teſſeras, & calculos repertos ait, vt famem falleret, ac cibi memoriam tolleret.

οὐ λιμὸν οὗτος τῶνδ' ἀπῶσε σὺν θεῷ
εἰπεῖν, χρόνου τε διατριβὰς σοφωτάτας
ἐφεῦρε, φλοίσβου μετὰ κόπον καθημένοις,
πεσσοὺς, κύβους τε τερπνὸν ἀργίας ἄκος.

Annon Palamedes famem Deo faciente ab illis expulit, & inuenit rationem temporis fallendi ſapientiſſimam, ſedentibus poſt laborem maris, & fluctuum, calculos & teſſeras, iucundum deſidiæ remedium. Aleam militem fuiſſe bello Troiano qui aleæ luſum inuenerit putat Iſidorus, neſcio quo auctore. Videtur, vt ſæpe alias, in rebus quas ignorat diuinare. Verba eius ſunt *lib.* 18. Alea luſus tabulæ inuenta à Græcis in otio Troiani belli à quodam milite nomine Alea. Meliùs Ioannes Antiochenſis *lib. de originibus*, Suidas, Cedrenus, & Iſaacius Porphyrogenneta Palamedi aſcribunt. ὁ παλαμήδης διὰ τῆς τάβλας τὸν γήϊνον κόσμον ᾐνίξατο, τὸν

ζωδιακὸν

ζωδιακὸν κύκλον διὰ τῶν δώδεκα χάσων, διὰ τοῦ ψηφοβόλου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἑπτὰ κοκκίων τὰ ἑπτὰ ἄστρα τῶν πλανητῶν, διὰ δὲ τοῦ πύργου τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἐξ οὗ δίδοται πᾶσι καλά τε, καὶ φαῦλα. *Palamedes per tabulam mundum terreſtrem obſcurè ſignificauit, per duodecim capſos, ſeu ſepta, & ſedes calculorum Circulum zodiacum, per fimum, & colum vimineum, in quo incluſa erant ſeptem grana, quatuor ſcilicet tali, & tres teſſeræ, ſeptem Planetas. Per turriculam, ſeu fritillum altitudinem cœli, unde bona, & mala dantur; ex colo, ſeu fimo in turriculam teſſeræ mittebantur, ne fallaci manu tractarentur.* Suidas: ταῦτα ὀνόματα παιδιᾶς. ταύτην ἐφεῦρε Παλαμήδης εἰς διαγωγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ σὺν φιλοσοφίᾳ πολλῇ. τάβλα γάρ ἐστι ὁ γήϊνος κόσμος, δώδεκα δὲ χάσοι ὁ ζωδιακὸς ἀριθμός, &c. vt ſuprà. *Tabula nomen luſus, quem inuenit Palamedes in oblectamentum Græci exercitus, cum multa Philoſophia*, &c. vt ſuprà ex Ioanne Antiochenſi. Putem Palamedem reperiſſe calculorum ludum ſine teſſeris, quod belli ſimulacrum eſt; teſſeras à Lydis repertas; tabulam, in qua teſſeris, & calculis luditur, quam mundi ſimulacrum eſſe volunt, ab Ægyptiis repertam. Negat enim Herodotus calculos à Lydis repertos. Homerus quidem Procos latrunculis, ſeu calculis luſiſſe ait. Athenæus *lib.* 1. καὶ οἱ μνηστῆρες δὲ παρ᾽ αὐτῷ πεσσοῖσι προπάροιθε θυράων ἐτέρποντο, οὐ παρὰ τοῦ μεγαλοπολίτου Διοδώρου, ἢ Θεοδώρου μαθόντες τὴν πετείαν, οὐδὲ τοῦ Μιτυληναίου Λέοντος τοῦ ἀνέκαθεν Ἀθηναίου, ὃς ἀήττητος ἦν κατὰ τὴν πεττευτικήν. *Proci apud Homerum pro foribus calculis ludunt, non docti ludere à Diodoro, aut Theodoro Megapolita, aut Leone Mitylenæo Athenis, à maioribus oriundo, qui in eo ludo fuit inſuperabilis.* Centum & octo fuere Proci, qui totidem, quot eſſent ipſi, calculos inter

ſe contrarios, numero pares ſtatuerint, vt ex vtraque parte quinquaginta quatuor eſſent, intermedio quodam ſpatio relicto, quod vacuum eſſet. In ea area, quæ acies, & ordines diſcernebat, calculum vnum collocaſſe, quem Penelopen nominabant. Pro ſigno, ac ſcopo is erat, ſi quis altero calculo ferire poſſet. Hæc habet Athenæus *lib.* 1. quæ ad tabulam Palamedis non faciunt. Itaque verbum ea de re non addimus.

De Ludorum diuiſione.

CAPVT II.

LVdi alij fuere publici, qui in publico ederentur; alij priuati, quibus domi luderetur. Ludi publici, in Græcia Olympici, Pythij, Nemeæi, Iſtmici, de quibus Petrus Faber doctiſſimè. Romæ ſcenici, gladiatorij, Circenſes, venationes, de quibus nos olim, & plærique alij. De pila Mercurialis. Nos hîc de priuatis agemus, qui minus vulgati ſunt, maximè de iis, qui Romæ in vſu fuere, ſi priùs monuerimus in omnibus penè ludis aliquid contra bonos mores eſſe. Trochus à Catone Dionyſio commendatur, qui pueros iubet trocho ludere. Multi alij ſunt ludi minus damnoſi, quibus hodiéque vtimur, cùm à Græcis, aut Romanis arceſſantur, de quibus ſic habeto.

De Ludo trochi, & turbinis.

CAPVT III.

TRochum vulgò eumdem eſſe putant turbini, ſeu βέμβικα, quem pueri flagello in porticibus agitant, dicúntque: τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα, *agito turbinem, qui tuis viribus reſpondeat.* Hac mente Pittacus dixit cuidam conſulenti quam vxorem duceret, vt audiret in porticibus, quid pueri turbines agentes dicerent, audiuit ille canentes, τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα, & moneri ſe ſenſit, vt vxorem duceret ſuis viribus, & generi parem. De turbine Tibullus *lib.* 1. *eleg.* 5.

Namque agor, vt per plana citus ſola verbere turbo,
Quem celer aſſueta verſat ab arce puer.

Perſius:

Neu quis callidior buxum torquere flagello,

Græci dicunt, βέμβικα ἐλᾶν, vel ἄγειν. Alius tamen à turbine trochus fuit. Erat enim trochus circulus æneus magnus, cui annuli multi inſerti erant, vt ſtrepitu obuij trocho cederent de via. Anſa apprehenſus in longum mittebatur, volutabatúrque cum ſtrepentibus annulis. Vidi in Italia, qui circulum æneum longè iacerent volutabundum, donec motus per ſe quieſceret, aut ad lapidem, & obicem offenſus inflecteretur, & caderet. Vetus Gloſſ. Trochus rotæ genus ad ludum. Trochus ludentum rota. Propertius anſam, qua trochus apprehendebatur, clauem vocat. Martialis *lib.* 11.

Tam laxus, quàm celer, arguto qui ſonat ære trochus.

Lib. 14.

Indu

Inducenda rota eſt. das nobis vtile munus,
Iſte trochus pueris, at mihi canthus erit.

Alij *cantum* legunt, ob ſonum ſuauem. Ouidius *lib.3.Artis:*

Sunt illis celeréſque pilæ, iaculúmque, trochíque.

Horatius *lib.de arte poëtica:*

Indoctúſque pilæ, diſcive, trochive quieſcit.

Lib.3.carm.24. ludum Græcum vocat:

Venaríque timet ludere doctior,
Seu Græco iubeas trocho,
Seu malis vetita legibus alea.

Martialis *lib.14.epigr.154.*

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur?
Cedat vt argutis obuia turba trochis.

Propertius *lib.3.eleg.14.*

Quum pila veloces fallit per brachia iactus,
Increpat & verſi clauis adunca trochi.

Martialis ſuprà canthum trochi vocauit. Propriè canthus eſt ferrum ambiens curuaturam rotæ. Gloſſ. vetus, κάνθος ὄχου. Propertius clauem aduncam trochi vocat, vt diximus, anſam, qua trochus apprehenditur. Paſſeratius putat clauem eſſe, qua trochus compactilis aperiebatur immittendis annulis, & claudebatur. Ouidius *eleg.1.lib.2. Triſtium:*

Hic artem nandi præcipit, ille trochi.

Apud Platonem *lib.4.de legibus:* Trochi erant, qui defixi in eodem loco circumagebantur. οἵ γε στρόβιλοι ὅλοι ἑστᾶσί τε ἅμα καὶ κινοῦνται ὅταν ἐν τῷ αὐτῷ πήξαντες τὸ κέντρον περιφέρωνται. *Trochi toti ſtant ſimul, & mouentur, quum in eodem loco defixerint cuſpidem.* Baſilius *homil.5.in Exaëmer.* Trochi, inquit, accepto primo ictu circumaguntur, quum defixa cuſpide

in

in ſeipſis circumaguntur. Vincit is, cuius trochus ictus diutiùs voluitur. Diximus alios fuiſſe turbines, quorum inferior cuſpis in eodem loco non circumageretur, ſed ſcutica agitati vagarentur. Virgilius 7. *Æneid.*

Ceu quondam torto volitans ſub veſpere turbo
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent, ille actus habena
Curuatis fertur ſpatiis. Vocat volubile buxum.

Græci στρόμβον, στρόβιλον, βέμβικα. Alius fuit trochus, de quo Acron *lib.* 3. *Ode* 24. Horatij, Trochus eſt rota, quam currendo pueri virga regunt. Xenophon *in Sympoſio* meminit circuli pleni enſibus rectis, quos ſaltu ſaltatrix enſibus rectis tranſiliret, de quo egimus *lib.* 1. *Theatri noſtri.* Artemidorus *lib.* 2. *cap* 78. vocat ἐγχοπτυκτεῖν, ἢ μαχαίρας πειδινεῖαζ. Ludere ad rotam, volui, & circumagi circum enſes, cóſque tranſilire. In Sympoſio Xenophontis mentio fit duodecim rotarum, quas ſaltatrix vibratas in altum eijciebat, & excipiebat recidentes ſaltans.

De Ludo materum, ſeu lapillorum.

CAPVT IV.

HOdie pueri apud nos ludum Madrellarum vſurpant, in quo quatuor lineæ quadræ foris, quatuor alias lineas includunt, quæ media linea quaſi diametro ſecantur, & tres vnus ex colluſoribus bacillos, totidem alius variis locis collocant, & id ſtudioſè agunt, vt tres bacillos ſuos in

eadem linea continuent. Meminit ludi illius Ouidius *lib.2. Triſt. eleg.2.*

Parua ſedet ternis instructa tabella lapillis,
In qua viciſſe eſt, continuaſſe ſuos.

Lib.3. ματαιοτεχνίας,

Parua tabella capit ternos vtrinque lapillos,
In qua viciſſe eſt continuàſſe ſuos.

Madrellas, inquam, noſtri vocant, quia Materes ſunt baculi, auctore Nonio, vnde & apud nos hodiéque vox Gallica *Matras* ſagittam ſignificat, quaſi baculum. Siſenna vetus auctor, Gallia materibus, id eſt, telis oblongis pugnat. Materis ἡ ξυλεία, τὸ ὕλημα, vnde & materia dicta.

De Capite, aut Nauia.

CAPVT V.

VVlgaris hodie luſus eſt, indigetatus, *croix ou pile*, pila Nauem ſignificat, vnde vulgo magiſter nauis dicitur *Pilote.* A Romanis & Græcis ludus hic arceſſitur, dicitúrque, Caput, aut Nauia, quia olim in nummis ratitis caput erat Iani ex vno latere, ex altero nauis. Macrobius *lib.1. Saturnal. cap.7.* In aleæ luſu cùm pueri denarios in ſublime iactantes capita aut nauiam exclamant. Eius ludi meminit S.Auguſtinus.

De

De Ludo paris, aut imparis, ſeu Artiaſmo.

CAPVT VI.

HOdie ludus apud pueros frequens eſt, cui nomen, *pair, ou ſou.* de quo Horat. *Sat.3.lib.2.*

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Sueton. *in Auguſto cap.* 70. Miſi tibi denarios ducentos quinquaginta, quot ſingulis conuiuis dederam ſi vellent inter ſe poſt cœnam vel talis, vel par impar ludere. Schol. Ariſtoph. ad Plutum παίζειν ζυγὰ ἢ ἄζυγα, ἄρτια ἢ περιττά. Ariſtot. *lib.3.cap.5.* ad Theodect. ἀρτιάζειν. Ouidius,

Eſt etiam par ſit numerus qui dicat, an impar,
Vt diuinatas auferat augur opes.

Plato *in Lyſide*, ἀρτιασμὸν qui fiebat nummis, aut nucibus, aut fabis. Pollux *cap.7.lib.9.* τὸ δὲ ἀρτιάζειν ἐν ἀστραγάλων πλήθει κρυπτομένων ὑπὸ ταῖν χεροῖν μαντείαν εἶχεν τῶν ἀρτίων, καὶ τῶν περιττῶν. τ' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ κυάμοις, ἢ καρύοις, καὶ ἀμυγδάλαις, καὶ ἀργυρίῳ πράττειν ἠξίουν. Ariſtophan. *in Pluto*,

στατῆρσι οἱ θεράποντες ἀρτιάζομεν.

Ariſtot. *lib.3. Rhetor.* τύχοι γὰρ ἄν τις ἐν τοῖς ἀρτιασμοῖς ἄρτια ἢ περιττὰ εἰπών. id eſt, *vox artiazein in talis pluribus manu comprehenſis diuinationem habuit parium & imparium.* Idipſum factitatum in fabis, nucibus, amygdalis, & argento. Serui ſtateribus manu incluſis par impar ludimus. Fieri poteſt vt in ludo hoc diuinet aliquis par ne ſit numerus, an impar. Galli noſtri dicunt *pair, ou non.* Alij *pair, ou ſou,* ſiue ſolum intelligant, qui numerus eſt impar,

ſiue

ſiue ſolidum vnum, & ſolitarium, ſiue illud Gallicum *pair, ou ſou*, à voce Græca περιττοῦ dictum ſit. Scholiaſt. Ariſtoph. *in Pluto*, δραξάμενός τις κάρυον, ἐρώτᾳ πόσα ἐκτείνας τὴν χεῖρα, καὶ ἐὰν ἐπιτύχῃ λαμβάνῃ ὅσα ἦν ἐν τῇ χειρὶ, ἐὰν δ' ἁμάρτῃ, &c. Artiaſmo luditur apud Platonem in Lyſide, ídque talis, vt & apud Pollucem *lib.* 9. Apud Suetonium tamen *lib.* 2. diſtinguuntur tali ab artiaſmo loco quem ſuprà poſui. Dio Chryſoſt. de conſultando, οἱ ἀρτιάζοντες ἴσασι μὲν ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ οἱ προκαλεσάμενοι αὐτοὺς χρῆμα ἔχουσι, οὐ μήν τοι ὅτι τοσοῦτον ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐπέτυχον εἰπεῖν, καὶ οὕτω δὴ κρατήσαντες ἀπηλλάγησαν. *Qui par impar ludunt ſciunt eos à quibus prouocantur manu rem continere, numerum neſciunt, interdum diuinant, & vincunt.* Ariſtophanis verba quæ ſuprà poſui Latina facio. Quum aliquis pugno incluſerit nuces, extenta manu dicit, quot latent nuces hic. Si qui rogatus eſt numerum diuinarit lucratur id quod erat in manu, ſi aberrauerit, ἀποτίνει τόσα, tantumdem de ſuo exſoluit. Vide Pollucem *lib.* 7. *c.* 33. *& cap.* 24. χαλκίζειν δὲ παιδείας τι εἶδος ἐν ᾧ νομίσματα ὠρτίαζον. *Ludus in quo nummis par impar ludebant.* Erat alter chalciſmus cùm rectum nummum digito impoſitum circumagentes mox excutiebant, & priuſquam humi caderet recto digito rurſus excipiebant. Qui ita exceperat vincebat, ait Euſtathius *Iliad.* ξ. *& Iliad.* α. Item Pollux *lib.* 9. *cap.* 7.

De micando digitis.

CAPVT VII.

LVſus hodie in Italia frequens quo digitis micant, & vtraque manu protenſis aliquot digitis

gitis dicunt, quinque, aut tres, aut ſeptem, & diuinare conantur numerum digitorum qui prodeunt. Vulgo vocatur *Mourre.* Hoc ludo ludunt Hymenæus & Cupido apud Nonnum *lib.* 33.

— — φιλακρήτων δ' βολάων
λαχμὸς ἦν μετέπων ἑτερότροπα δάκτυλα χειρῶν,
καὶ τὰ μὲν ὀρθώσαντες ἀνέσχεθον, &c.

Sortitio erat iaculationum vinoſarum ſequens digitos verſatiles manuum. quorum alios attollebant, alios intra volam concludebant colligatos. Vet. Gloſſ. micare λακχάνειν. Varro in Parmenone, Micandum erit cum Græco, vtrùm illius numerum, an ille meum ſequatur. Vnde prouerbium, *Dignus qui cum in tenebris mices.* id eſt, fidelis eſt, non fallax, quia ſi vel in tenebris diuinaris quot digitos ſuſtulerit, fatebitur. Olim micatione carnes & merces in foro emebantur, quod poſtea vetitum, & cautum vt ſub exagio, id eſt, ad trutinam emerentur. Vetuit primus Apronianus præfectus vrbi, vt eſt in veteribus inſcriptionibus. Sub exagio potius pecora vendere, quàm digitis concludentibus tradere. Gloſſa, ἐξάγιον *penſatio.*

De caſtello nucum.

CAPVT VIII.

LVſio alia puerilis fuit, quæ hodiéque tenet, quámque puer ſæpiùs olim vſurpaui, cùm caſtellum è nucibus componeretur, de qua Ouidius *de Nuce:*

Poma cadunt menſis non interdicta ſecundis,

Et condit lætas parca colona nuces.
Hac puer aut certo rectas diuerberat ictu,
Aut pronas digito, biſve, ſemélve petit.
Quatuor in nucibus non amplius alea tota eſt,
Cùm ſibi ſuppoſitis additur vna tribus.
Per tabulæ cliuum labi iubet alter,& optat,
Tangat vt è multis qualibet vna ſuam.
Fit quoque decreta qualem cæleſte figura
Sidus, & in Græcis littera quarta gerit.
Hæc vbi diſtincta eſt gradibus quæ conſtitit intus,
Quot tetigit virga, tot capit ipſa nuces.
Vas quoque ſæpe cauum ſpatio diſtante locatur,
In quod miſſa leui nux cadat vna manu.

Plures Ouidius attingit ludos. Primus eſt, cùm rectæ nuces ſtatuerentur, deinde certo ictu deijcerentur, aut digito pronæ decuterentur, aut tribus vna imponeretur, caſtellúmque fieret, quod iactu nucum deijceretur, aut in tabulam decliuem, in qua multæ nuces eſſent, aliæ iactæ eas tangerent, quæ in tabula erant. Tum Δ *delta* litera pluribus nucibus compoſitis exprimeretur, quaſi cæleſte ſidus, & virga tangeretur, aut in vas cauum à longè nuces conijcerentur, quæ vel in cauum intrarent, vel deciderent, cùm non intraſſent. De illo caſtello è quatuor nucibus conflato Philo Iudæus *in Coſmopœa*: οἱ καρυατίζοντες εἰώθασιν τρία ἐν ἐπιπέδῳ προστιθέντες κάρυα ἐπιφέρειν ἓν σχῆμα πυραμοειδὲς ἀπογεννῶντες. τὸ μὲν οὖν ἐν ἐπιπέδῳ ὑπτίοις τρίγωνον ἵσταται, μέχρι τριάδος, τὸ δὲ ἐπιτεθὲν τετράδα μὲν ἀριθμοῖς, ἐν δὲ σχήματι πυραμίδα γεννᾷ στερρὸν ἤδη σῶμα. *Qui nucibus ludunt, ſolent in plano tribus compoſitis nucem vnam imponere, faciúntque pyramidem. Triangulus igitur in plano puellulis ſtat vſque ad ternarium, nux impoſita*

poſita quaternarium numerum facit, ſed inter figuras pyramidem, quæ iam ſolidum eſt corpus. Pueri olim nuces in ſinu veſtis gerebant, ludebántque, & deprehenſi pœnas dabant. Martialis:

Alea parua nuces, & non damnoſa videtur,
Sæpe tamen pueris abſtulit illa nates.

Horatius:

Pòſtquam te talos, Aule, nucéſque
Ferre ſinu laxo vidi.

De Pila, & reticulo Romano.

CAPVT IX.

De pila conſule Mercurialem *lib. de re Gymnaſtica.* Romanos autem pilas, vt nos hodie reticulo excuſſiſſe docet Ouidius *lib. 3.* ματαιοτεχνίας,

Reticulóque pilæ leues fundantur aperto,
Nec niſi quam tollis, vlla mouenda pila eſt.

Apud Romanos quatuor pilæ genera fuiſſe vulgatum eſt, follem vento tumentem, quo pueri expulſim ludunt, apud Nonium. Propertius *lib. 3.*

Cùm pila veloces fallit per brachia iactus.

Follis maior propriè dicitur pila. Secundò, Trigonalis pila minor dicta eſt à figura, & ſitu ludentium, non quòd tribus angulis conſtaret. Cauebant, ne pila excideret. Martialis *lib. 12.*

Captabit tepidum læua, dextráque trigone

Tertiò, pila paganica, quæ pagis erat in v
trigone, minor folle. Martialis *lib. 14.*

Hæc, quæ difficilis turget paganica plum
Folle minus laxa eſt, & minus arct

Quartò, Harpaſtum, pila parua è corio, dicta ex eo, quòd ludentes alter alteri pilam puluere aſperſam raperet. Athenæo φαινίνδα eſt. Martialis *lib.* 7.

Non harpaſta vagus puluerulenta rapit.

Clemens Alexandrinus *lib.* 3. *Pædag.* σφαίραν μικρὰν vocat. Pila dicitur & κώρυκος, vnde Hippocrati κωρυκομαχίη. De Græca pila mox agemus.

De Sphæromachia.

CAPVT X.

STatius *in Præfatione libri* 4. *Sylu.* ſphæromachiæ meminit his verbis: Sed & ſphæromachias ſpectamus, & pilaris luſio admittitur. Sphæra illa, ſeu pila vento plena manibus, pedibúſque impellebatur. Quum enim duæ factiones, ſeu partes eſſent in ſtadio, ab vna parte pila in medium mittebatur, accurrebant alterius factionis partiarij, & pilam manu, vel pede impellebant, vt trans fines, & limites aduerſariorum eam iacerent. Interim pugnis, calcibus ſibi ora contundebant, vt alij aliis pilam præriperent, quam iacerent. Vidi Florentiæ hunc ludum in latiſſima platea vſurpari. Seneca *epiſt.* 80. Spectaculum, quod omnes moleſtos ad ſphæromachiam auocauit. Si corpus perduci ad hanc patientiam poteſt, qua & pugnos pariter, & calces non vnius hominis ferat. Infrà ex Polluce luſum non abſimilem referemus.

De

De Oſcillatione.

CAPVT XI.

DE Oſcillatione egimus *lib. 1. de Theatro.* Græci vocant *αἰώρας.* Virgil.

Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia quercu.

Æoræ erant penſiles iactationes quibus ſuſpenſo fune ex arbore homines ſe iactarent, vt Germanicus ad Aratum. Vidi pueros qui trabes longiores in vtroque extremo duobus pedibus inſtructas tranſuerſas *σαυρωτῶς* collocarent, ita vt altera alteri imponeretur, & cum duo in extrema trabe ſe attollerent, & demitterent æoras imitarentur.

De Ocellatorum luſu.

CAPVT XII.

OCellata dicuntur nuces quæ ocellorum præferunt rotunditatem. Varro, altera exorat patrem libram ocellatorum. Auguſtus talis ocellatis, nucibus ludebat cum pueris, apud Sueton.

De Chalciſmo.

CAPVT XIII.

POllux *lib 9. cap. 7.* ἐν χαλκισμῷ ὀρθὸν νόμισμα ἔδει συντόνως περιστρέψαντας ἐπιστρεφόμενον ἐπιστῆσαι τῷ δακτύλῳ. Phrynes luſio fuit. Chalciſmus luſio eſt aleatoria quæ fit per contentam & violentam ærei

nummi vertiginem. Is vincit qui nummum rectum digito gerit. Euſtathius, ὁ χαλκισμὸς κυβευτικὴ παιδιὰ διὰ συντόνου περιστροφῆς χαλκοῦ νομίσματος γινομένη ὅπερ ὁ τῷ δακτύλῳ ὀρθὸν ἔχων ἐνίκα. Pollux, χαλκίζειν δὲ παιδιᾶς τι εἶδος, ἐν ᾧ νομίσματι ἠρτίαζον. *Lib.* 7. *c.* 24. *& cap.* 33.

De Omilla.

CAPVT XIV.

GRæcis ludus fuit haud infrequens, quem Pollux exponit *lib.* 9. *cap.* 7. Circulum vel humi, vel in menſa deſcribebant, & ex ſpatio definito talum in circulum mittebant. Is vicerat, cuius talus in circulo manſiſſet. Ludus hic vocabatur εἰς ὤμιλλαν, vel ὤμιλλα, quia de certo iactu inter ludentes certamen erant. Interdum in eo circulo coturnicem, ὄρτυγα locabant, quam vnus è ludentibus digito feriebat. Ea ſi ictui cedens extra circulum alas excuſſiſſet recalcitrans, addicebatur ei, qui eam digito percuſſiſſet, & domino victo adimebatur. Alius ludus fuit, cui nomen Tropæ. Talos, vel nuces, & ἀκύλους, glandes in ſcrobem iaciebant. Vincebat, qui miſerat in ſcrobem; qui aberrarat, vincebatur.

Alter luſus dicitur Epiſcyrus, ſeu Ephebica, & promiſcua, ſeu ἐπίκοινος. Sunt duæ factiones, ſeu partes, ſingulæ ex pluribus luſoribus, qui lineam quamdam in medio conſtituunt, quæ Scyrus vocatur. Ab ea linea ambæ partes ex æquo diſtant, & in ea pilam ponunt. Tum verò duas alias lineas

à media

à media linea ex æquo diſtantes hinc inde ducunt, ex quibus vtrinque ad mediam lineam currunt, vt pilam arripiant, & ſupra aliorum limites, & fines iaculentur. Certamen vtriuſque factionis in eo eſt, vt pilam iactatam arripiant, & coúſque in longum iaciant, donec ſupra limites, & vltimam lineam contrariæ partis eam tranſegerint. οἷς ἔργον ἦν ἐπιδράξασθαί τε τῆς σφαίρας φερομένης, καὶ ἐπιβάλλειν ἕως ἂν οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους ἐπὶ τὴν ἑτέραν γραμμὴν ἀπώσονται. *Quibus id negotij eſt, vt pilam per aërem, aut humum expulſam arripiant, donec alterutri alios ad aliam vſque lineam expulerint.* Hoc genus ludi Florentiæ magna celebritate vſurpari vidi.

Tertiò, pilæ ludo nomen eſt ἀπόῤῥαξις. In eo pilam oportuit directè in ſolum iactu allidere, vt alij exſilientem in altum arriperent, & manu iterum alliſam remitterent, & ſaltus pilæ varios, ac multiplices numerarent.

Quartus pilæ ludus fuit Vrania, quum vnus aliquis reclinans ſeſe pilam in cælum proijcit, aliis verò cura eſt, vt aſſilientes, priuſquam terram contingat, arripiant. Quod genus ludi apud Homerum in Phæacibus vſurpatum volunt. Porrò quando pilam ad murum mittunt, ſaltuum multitudo numeratur. Et victus quidem Aſinus vocatur, & paret imperanti; victor verò Rex dicitur, & imperat quid ſibi officij à victis exhiberi velit.

De Telia, ſeu Coturnicum pugna, ſeu Ortygopia.

CAPVT XV.

DIximus ſuprà in ludo, qui dicitur ad Hamillam, ſeu certamen, coturnicem in medio circulo poſitam. Telia ludus fuit ſimilis Artopolidi, ſeu fœminæ panes vendenti. In eo ludo plures circulos faciunt, in illíſque coturnices ſtatuunt, quas ad pugnam inter ſe ſtimulant. Coturnix, quæ victa circulo eijcitur, in quo locata fuerat, cedit domino coturnicis victricis. Vide Pollucem *lib. 9. cap. 7.*

De Baſilinda, & Dielcyſtinda.

CAPVT XVI.

IN ludo, cui Baſilindæ nomen fuit, vnús aliquis ſorte Rex fiebat, iubebátque quid agi vellet, cæteri parebant. In ludo Dielcyſtinda duæ ſunt puerorum partes, alij aliò trahentes. Victoria penes eos, qui alios ad ſuas partes traxerint. Vide Pollucem *lib. 9. cap. 7.* In palæſtris luſus hic frequens erat.

De Muinda, & Chutrinda.

CAPVT XVII.

VVlgaris apud nos ludus eſt, cæci appellatione. Vnus aliquis clauſis oculis ambulat,

çæteri

cæteri ſuffugiunt,& laceſſunt ambulantem; quemcumque manu apprehenderit, eum in locum ſuum ſubſtituit. Ita Græcis in Muinda vnus aliquis conniuens oculis, voces ſociorum obſeruat,& quemcumque ſuffugientium arripuerit, hunc conniuere cogit, & conniuentem caſu occultatos inuenire. Si tamen nomen eius, quem apprehenderit, diuinarit. In Græco Pollucis error eſt, quem ita reſtitue, αὐτίκα καταμύειν ἀναγκάζει, καὶ μύσαντα κρυφθέντας ἀνθρώπους μέχρι φωράσῃ, καὶ μύσας ἄν τις περιστάψηται προσδείξῃ μαντευόμενος, ἐς ἂν τύχῃ. In Chytrinda vnus aliquis in medio ponitur, ſedétque olla, ſeu chytra dictus. Alij circumcurrentes vellicant eum,& laceſſunt,ac feriunt. Ipſe in orbem ſe vertens,ſi quem apprehenderit, eum in locum ſuum ſubſtituit. Eſtque interdum, vt quis capiti ollam impoſitam ſiniſtra teneat manu, in circulo ambulans. Alij ipſum feriunt interrogantes, quis ollam. Reſpondet ille: Ego Midas. Quemcumque contigerit pede, hic pro eo cum olla circumit. Vide Pollucem, Heſychium,& Suidam.

De Epoſtraciſmo.

CAPVT XVIII.

IN Oſtraciſmi ludo teſtulam marinam in aquæ ſuperficiem mittunt,numerántque quoties ſubſilierit, priuſquam aqua mergeretur. Ex ſaltuum enim,quos teſta dedit,multitudine iacienti victoria adſcribitur. Pollux *lib.* 9. *cap.* 7. ὄστρακον τῶν θαλαττίων κατὰ τοῦ ὕδατος ἐπιπολῆς ἀφιᾶσιν,&c. Minutius

Felix *in Octauio*: Pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare iaculationibus ludere. Is luſus eſt, teſtam teretem iactatione fluctuum læuigatam legere de littore. Eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam inclinem, ipſum atque humilem, quantum poteſt irrotare, vt illud iaculum vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur, vel ſummis fluctibus tonſis emicaret. Is ſe in pueris victorem ferebat, cuius teſta & procurreret longiùs, & frequentiùs exſiliret.

De muſca ænea.

CAPVT XIX.

IN ludo muſcæ æneæ faſcia pueri obligabant oculos, qui deinde clamabat: Æneam venabor muſcam. Alij reſpondebant: Venaberis, ſed non capies. Tum funiculis eum cædebant, donec aliquem apprehendiſſet. Vnde Pollux in χαλκῇ μυίᾳ, *lib.9. cap.* 7. & Heſychium *in voce* μυΐνδα. Si quis oculis clauſis alios quærens aperuiſſet oculos, ne diu erraret, πάλιν καταμύει, rurſus claudere oculos, & conniuere cogitur.

De Ludo ἐν κοτύλῃ.

CAPVT XX.

EVſtathius *ad Iliad.* 10. κοτύλη τὸ κοῖλον τῆς χειρός. *Cotyle eſt vola, ſeu cauum manus.* Vnus aliquis manus poſt terga retorquebat, & digitos digitis

impli

implicabat. Alius quiſpiam in cauum manuum eius genua indebat, & ita dorſo inſidebat, & caput, vel ceruices, aut oculos ferentis manu amplectebatur, vt firmiùs dorſo eius hæreret, ne decideret. quum deſcenderat, idem qui priùs ferebatur, alium dorſo exceptum eodem modo circumferebat, vt ait Euſtathius *ad lib. 5. Iliadis*. Vide Pollucem *lib. 9. cap. 7.*

De Acinetinda.

CAPVT XXI.

IBidem Pollux meminit ludi Acinetindæ, quum certarent inter ſe quis diutius ſine motu in veſtigio permaneret.

De Apodidraſcinda.

CAPVT XXII.

DE hoc ludo Pollux, quidam in medio ſedet clauſis oculis, aut ab altero compreſſis. alij diffugiunt, ad quos ille inquirendos cùm ſurrexerit, hi certatim locum eius occupant.

De Aſcoliaſmo.

CAPVT XXIII.

APud Pollucem Aſcoliaſmus fuit quum vno pede ſublato, altero ſolo ſaltarent. qui plures

res ſaltus, ac longiores feciſſet is vincebat. Interdum is qui vno pede ſaltabat, alios vtroque fugientes inſequebatur, donec aliquem ex iis aſſecutus eſſet. Interdum inſiliebant in vtrem vnctum vino plenum per Dionyſia, ídque vno pede, vt cum cecidiſſent, riſui eſſent, ait Euſtath. *ad lib.*10. *Odyſſ.*

De Oſtracinda.

CAPVT XXIV.

POllux *lib.*9. *cap.*7. Oſtracinda eſt cùm pueri in medio lineam trahentes, & in duas partes diuiſi, altera pars ſtàns id quod erat extra teſtam ſibi vindicabat, altera, quod intus, quum vnus aliquis teſtam in lineam ieciſſet, pars ſuperior & victrix victos fugientes inſequebatur. Qui fugiens captus erat dicebatur Aſinus, qui iacit teſtam dicit, nox aut dies. Nam pars interior pice oblinitur, pars exterior dicta alba. Vocatur & hic ludus ὀστράκου περιστροφὴ, *teſtæ conuerſio*, de quo Plato *in Phædro.* Aſinus ſedere, & ludo abſtinere cogitur. Euſtathius *ad lib.*5. *Iliad.* Duos tantùm pueros ponit, qui teſtam iacerent in lineam in medio ductam. Plato comicus ait alios pueros ex altera parte, alios ex altera ſtetiſſe, teſta ex vna parte alba, ex altera nigra erat. Si pàrs teſtæ alba cecidiſſet, fugiebant nigri, ſequebantur albi.

Hippas.

Hippas.

CAPVT XXV.

APud Heſychium Hippas luſus fuit; ὅταν οἱ παῖδες ἐπὶ τῶν ὤμων περιβάδην καθέζονται, quum alter alterius pueri dorſo inſidens, vt equo vehitur.

De Monobolo.

CAPVT XXVI.

IVſtinianus *Cod. de Aleatorib. l. 3.* plures ludos commemorat; Monobolon, Contomonobolum, Quintanum Contacem ſine fibula, Perichyten, & Hippicen, quibus ſine dolo & machinationibus vti permittimus. Photius Nomocanonis *cap. 29.* μόνον δὲ παίζειν ἔξεστι μονόβολον. Hoc Photius ſumpſit *ex l. 1. C. de Aleatorib.* vbi hæc verba habentur. Duntaxat autem ludere liceat Monobolon. Balſamon ad Photium Monobolum eſſe ait δρόμον, ſeu curſum.

De Imanteligmo.

CAPVT XXVII.

IManteligmus, vt eſt apud Pollucem, eſt duplicis lori implicata more labyrinthi circumuolutio, καθ᾽ ἧς ἔδει καθὲν τὸ πάτταλον, τῆς διπλόης τυχεῖν, *per quam oportuit, baculo inſerto complicationem tangere, & ſoluere.* Si enim non ſoluto loro, paxillus loro circumpli

cumplicatus eſſet, vincebatur is qui paxillum inſeruerat. Debuit igitur qui paxillum inſerebat ita eùm inſerere, vt inſerendo duplex lorum ſolueret, ne paxillus circumplicaretur. Quod Gualterus Pollucis interpres non explicat. Meurſius ita ludum interpretatur. Duplex lorum inter ſe circumuoluebant, cui inſerto paxillo, niſi is ſoluto loro obuolutus eo eſſet, is qui inſeruiſſet vincebatur. Imò, niſi ſoluto loro paxillus euolutus, & explicatus eſſet illa complicatione, is qui inſeruerat vincebatur. Verba Græca ſic habent *lib.9.cap.7.* ὁ δὲ ἱμαντελιγμὸς διπλοῦ ἱμάντος λαβυρινθώδης τίς ἐστι περιστροφὴ, καθ᾽ ἧς ἔδει καθέντα πατάλιον τῆς διπλόης τυχεῖν. εἰ γὰρ μὴ λυθέντος, ἐμπεριείληπτο τῷ ἱμάντι τὸ πατάλιον, ἥττητο ὁ καθείς. πατάλιον, interpretor clauum, vel peſſulum ligneum, qui indebatur vt ſolueret complicationem. Euſtathius *ad* ξ. *Iliad.* rem non explicat. Imanteligmus, inquit, erat duplicis lori flexuoſa quædam inuolutio, διπλοῦ ἱμάντος σκολιά τις εἴλησις.

De equitando in arundine.

CAPVT XXVIII.

HVius ludi meminit Horatius *lib.2.Satyr.3.*

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Quod hodiéque factitant pueri. Valerius Maximus *lib.* 8. *cap.* 8. Socrates non erubuit tunc, cùm interpoſita arundine cruribus ſuis cum paruulis filiolis ludens ab Alcibiade viſus eſt. Plutarchus *in Apophthegm. Lacon. de Ageſilao,* ὅτι μικροῖς τοῖς

παιδίοις

παιδίοις κάλαμον ἐπιβεβηκὼς ὥσπερ ἵππον οἴκοι συνέπαιζε, quia colludebat cum filiolis, arundinem quaſi equum inſcendens. Ælianus dixit, *κάλαμον περιβαίνοντα ἱππάζειν, lib.12. var. cap.15.*

De Caſulis exſtruendis.

CAPVT XXIX.

HOratius *ibidem* alios puerorum ludos attingit:

Ædificare caſas, ploſtello adiungere mures.

Tibullus *lib.2.eleg.1.*

Turbáque vernarum ſaturi bona ſigna coloni
Ludet, & ex virgis exſtruet arte caſas.

De Speculo Pythagoræ, ſeu Pythago.

CAPVT XXX.

SVidas *in verbo διπλῆ γωνή.* Pythagus eſt luſus per ſpeculum. Luna plena, & orbiculata ſi quis ſpeculum ſanguine inſcribat, & exaret quæ voluerit, cùm alium monuerit, vt ſtet pone ſe, oſtendit ad Lunam literas. Et ille, qui prope eſt, intendens oculos *εἰς τὸν τῆς σελήνης κύκλον, in circulum Lunæ,* leget omnia, quæ ſcripta ſunt in ſpeculo.

De Rathapygiſmo.

CAPVT XXXI.

RAthapygiſmus fuit, cùm per ludi laſciuiam obliquo pede, vel plano, vel etiam manu

nates

nates alicuius percuterent. Quod hodiéque ſeruatur inter milites, quorum nates, ſi deliquerint, galea feriuntur. Heſychius *in voce* ῥαδαπυγίζειν. Euſtathius *ad Odyſſ.* ρ. *Ariſtophan.* Scholiaſtes *in Equitibus.* Milites Romani præbebant ſuram vite feriendam Centurioni. Tacitus 1. *Annal.*

De Ludo Athenis in balneo Academiæ.

CAPVT XXXII.

EXplicatur à Gregorio Nazianzeno *in vita S. Baſilij*: Qui recèns Athenas ſtudiorum cauſa venerat, ab iis, qui priores eum occupaſſent, hoſpitio excipiebatur, deinde ab aliis variè exagitabatur, tum per forum cum ingenti pompa ad balneum Academiæ trahebatur, binis omnibus, æquo ſpatio diſtantibus ante eum incedentibus. Cùm propiùs acceſſiſſent, fores cum horrendo clamore pulſabant, vt adoleſcentem terrerent, & fiduciam eius experirentur, foribus apertis introductum in numerum ſuum cooptabant. Ante hoc tentamentum non licuit, vt Photius ſcribit *in Exerceptis*, niſi pallium Sophiſtarum ſententia ei adiudicaretur. Dabatur ætate Baſilij in balneo, poſtquam lauiſſet, ab antiſtibus ſcholarum. Sed ſumptus ſplendidos faciebat in eos, à quibus pallium accepiſſet. Olympiodorus vocat eos τοὺς τῶν διατριβῶν προστάτας, *adoleſcentes ſcholaſticos.* Vide Theodorum Prodromon *in Tetraſticis*, & Eunapium *in Proæreſio.*

De Cindaliſmo.

CAPVT XXXIII.

POllux *lib. 9. cap.* 7. Cindalum vocant paxillum, quem vnus aliquis defigebat in terra humida, & madida, mox defixi paxilli caput alio paxillo feriebat, expellebátque. Is Heſychio dicitur *κινδαλοπαίκτης*, ſeu *πασσαλιστής*. Apud Euſtathium *ad Iliad.* ε. pro *κινδαλοπλίτας*, lego *κινδαλοπλήκτας*. Meurſius *κινδαλοπαίκτας*.

De Scaria, ſeu Scinthariſmo.

CAPVT XXXIV.

POllux *ibidem:* Scintariſmus eſt, cùm medio manus digito pollici ſubmiſſo naſum alicuius ferimus. *σκινθαρίζειν* eſt talitro ludere. Heſychio dicitur *σκαρια*, *σκαρίζειν*. Euſtathius *ad Iliad.* λ.

De Streptinda.

CAPVT XXXV.

POllux *ibidem:* In hoc luſu teſtulam, aut numiſma iacens, alio deſuper iniecto conuertebant.

De Schœnophilinda.

CAPVT XXXVI.

POllux *ibidem :* Conſidunt in orbem, vnus ex eo numero funem clàm à tergo alicuius deponit, qui, id ſi non animaduertit, vapulat circumcurrens conſidentes; ſi animaduertit, eum, qui depoſuit, circumagitans verberat.

De Colabiſmo.

CAPVT XXXVII.

POllux *ibidem :* Vnus aliquis manibus planis ſibi ipſe oculos comprimit, alius eum percutit, & rogat, vtrùm eum percuſſerit. Hoc luſu Iudæi Chriſto Domino, qua nocte captus eſt, illuſerunt apud Caipham, cùm ei oculos faſcia obuelaſſent, & alapis genas eius cæderent. Ludus vulgò dicitur *Cappiſolet.*

De Cottabo.

CAPVT XXXVIII.

COttabi varia genera in conuiuiis fuere. Hoc tantùm pono ex Suida. Virga longa in terram defixa eſt, ac ſuper eam altera, quæ vtrinque agitatur vt in ſtatera. Ex hac lances duæ appenſæ, ſub quibus crateres duo aqua pleni, ſub aqua ſtatua ænea erat Manes dicta. Qui volunt cattabum ludere,

ludere, phialam vino plenam habent, & longiùs abſiſtentes inter ſe certant. Quod vini ex epota illa ſupereſt, id in lancem mittunt, vt repleta grauis fiat, inclinétque, & caput allidat ſtatuæ ſub aqua latentis, atque ita ſonum edat. Qui ita iacit, vt ne gutta quidem in terram cadat, maiorémque è iactu ſonum edat, vincit. Vide Athenæum *lib.* 11. *&* 15. Tzetzem *chiliade* 6. *cap.* 65. & Pollucem *lib.* 6. *cap.* 19.

De Contomonobolo.

CAPVT XXXIX.

CONTOMONOBOLUM, *leg.* 1. *Cod. de aleatoribus, & leg.* 3. eſt *πήδημα*, vt vult Balſamon. Exiſtimem eos conto innixos foſſas, aut riuos tranſiliiſſe, quod hodiéque fit. Ibidem Hippice eſt luſus equeſtris. Eadem *lege* 3. permittitur Quintanus Contax ſine fibula, *χωρὶς τῆς πόρπης*. Balſamon *ad tit.* 13. *Nomocanonis*, ait fuiſſe iaculationem *ἄνευ περόνης, ἤτοι σιδήρου, ſine fibula, ferro, vel cuſpide*; dictam à Quinto quodam milite. Habemus hodie in Gallia eiuſmodi ludos, qui fiunt vel decurſione nauigiorum in fluuiis cum lancea, & conto, ita vt ſcopus aliquis percutiatur, vbi percutientes ſæpe in fluuium deuoluuntur. Dicitur *Courir la Quintaine*. Aut vt in Italia equites decurrentes, haſta inermi, & pura ſtipitem armatum feriunt, quem Itali vocant *il Faquino*. Meminit huius ludi Robertus Monachus *hiſtoriæ Hieroſolymitan. lib.* 5. Terræ infixis ſudibus ſcuta apponuntur, quibus

in craſtinum quintanæ ludus ſcilicet equeſtris exerceretur. Igitur ad ſudes humi fixas ſcuta ſuſpendebantur, vt diſcerent equites aduerſis haſtis cum hoſte concurrere, & clypeos hoſtium ferire, vel traijcere. Sumptum id à militibus, qui Romæ in campo Martio ad palum exercebantur, de quibus Iuuenalis:

—— quis neſcit palaria campi?

Quid ſit Contopæctes, Synodo VI. *in Trullo, can.* 51. ignoratur. Eadem *l.* 3. mentio fit περιχύτης, quam Balſamon *tit.* 13. *cap.* 29. *Nomocan.* interpretatur πάλην. Perichyte eſt lucta, vel quia ipſi luctantes circum ſeipſos funduntur; vel quia ſe in terram fundunt, & ſternunt; vel quia ſe manibus, & brachiis circumfundunt; vel quia oleo inuncti in arena ſe verſant, ne membra lubrica ſint. Statius:

Poſtquam oleo gauiſa cutis procedit, vterque
Procurſu in medium, atque hauſta verſatur arena.

De Aphentinda.

CAPVT XL.

APud Pollucem, Aphentinda luſus fuit, in quo qui mittebat teſtam in circulum, ita iactum moderari oportuit, vt teſta intra circulum conſiſteret. Hodiéque iuuenes eo ludo nummos argenteos in circulum, vel vnum aliquem laterem pauimenti mittunt. Si nummus in circulo, vel latere non ſteterit, perit iacienti. Idem fiebat talo, vel nuce in eo ludo, qui dicitur ὤμιλλα, vel

vel εἰς ἄμιλλαν. Suidas, ὤμιλλα παιδία τις ἐν ᾗ ὁ εἰς τὸν κύκλον βαλὼν κάρυον ὥστε ἐμμεῖναι, νικᾷ. Idem ſcribit Heſychius. Meurſius apud Pollucem legit ὤμιλλαν. Non auſim damnare ἄμιλλαν, quia ex ea voce ὤμιλλα conflata videtur.

De Chelichelone.

CAPVT XLI.

APud Pollucem, Chelichelone eſt luſio virginum ſimilis chytræ, ſeu ollæ; vna aliqua ſedens in medio vocatur Chelone, ſeu teſtudo, aliæ circumcurrentes rogant: Chelichelone, quid facis in medio? Reſpondet: Lanam texo, & tramam Mileſiam. Aliæ iterum rogant: Nepos autem tuus quo fato periit? Reſpondet: Ex equo in mare album ſaliit. Eadem penè habet Euſtathius *ad Odyſſ.* φ. ait tamen τὸ χέλι ἐſſe προςακτικὸν παρηχούμενον τῇ χελώνῃ, imperatiuum, quod teſtudini acclamabatur.

De Phryginda.

CAPVT XLII.

APud Pollucem *lib.* 9. *cap.* 7. Teſtulas læues (Gualtherus interpretatur contritas, ὄστρακα τῶν λείων) ſiniſtræ manus digitis interponentes, teſtulas dextra manu ſecundùm numerum feriunt.

Baſilinda.

CAPVT XLIII.

HOdie apud nos pueri regem ſorte eligunt cui parent. Ita Cyrus Rex electus in nobiles pueros virgis animaduertit apud Iuſtinum. Vide Pollucem *lib.9.c.7.*Suidam,& Heſychium.S.Chryſoſt. *de vtilit. lect. ſcr.* vocat παίζειν ἀρχὰς, *ludere magiſtratus.* Dio Chryſoſt. *orat.* 4. de regno, παίζειν βασιλέα. Romæ regem in conuiuiis ſorte elegiſſe vulgatum eſt. Item pueros inter ludendum ſibi regem poſuiſſe docet Horatius. Hodie apud nos ſexta Ianuarij fit rex fabæ, qui verè conuiuij rex eſt, ſed rex fabæ dicitur, quia faba in placenta incluſa ſorte in eum incidit. Horatij verba ſic habent,

At pueri ludentes rex eris aiunt,
Si rectè faxis.
Roſcia dic ſodes melior lex, an puerorum
Nænia, quæ regnum rectè facientibus offert.

Plato *in Theæteto,* ὁ μὲν ἁμαρτὼν, καὶ ὃς ἂν ἀεὶ ἁμαρτάνῃ καθεδεῖται, ὥσπερ φασὶν οἱ παῖδες σφαιρίζοντες, ὄνος· ὃς δ' ἂν περιγένηται ἀναμάρτητος βασιλεύσει ἡμῶν, καὶ ἐπιτάξει ὅτι ἂν βούληται. *Qui peccauit, & qui ſemper peccauerit ſedebit aſinus, vt aiunt pueri pila ludentes; qui verò non peccando ſuperior fuerit rex erit noſter, & quicquid volet imperabit.* Pollux *lib.9. cap.7.* Baſilinda eſt quum ſorte rex captus iubet quod fieri oportet, qui ſorte miniſter eſt & famulus imperata peragit, & vndique in eo, & vbique laborat.

Elciſtinda.

Elciſtinda.

CAPVT XLIV.

EVſtathius *ad lib.Iliad.* ρ. δοκὸς ἀνδρομήκης ἵσατο, Trabs figebatur viri magnitudine in medio perforata per quam funis traiiciebatur, quo ſuſpenſi vtrinque duo iuuenes, alter alterum trahere ſatagebant, dorſúmque inter ſe obuertebant. Qui vim faciebat, & alterum ad trabis verticem attollebat, victor erat. Pollux *lib.9.cap.7.* id vocant Scaperdam trahere. Interdum aliqui terga inuicem præbentes trahunt vno alligati vinculo. Id fiebat Dionyſiorum feſto, ait Heſychius. In eo, quia erat labor multus trahentibus, factum eſt vt omnia difficilia dicerentur Scaperda, aiunt Euſtathius, & Heſychius.

De plauſu ad Solem.

CAPVT XLV.

APud Pollucem *lib.9.cap.7.* Si Sol nube tegeretur, pueri manibus comploſis exclamabant: ἔξεχ' ὦ φίλε ἥλιε, *Exere caput, amice Sol.* Vide Suidam, & Euſtathium *ad Iliad.* λ.

De Cubeſinda.

CAPVT XLVI.

APud Heſychium, Cubeſinda fuit luſus, quo alius alium in dorſo ferebat. Apud Pollu-

cem *lib.* 9. *cap.* 7. dicitur & Hippas,quia alij aliorum dorſo inequitabant. Hic ludus apud nos frequens.

De Ephedriſmo.

CAPVT XLVII.

APud Pollucem *lib.*9. *c.*7. Lapidem erigentes, ad illum eminùs pilis iaculantur, aut lapidibus. Qui lapidem non proſternit,proſternentem baiulat, compreſſis ab eo oculis, donec rectà ad lapidem perueniat,quem *δίορον*, ſeu diremptorem vocant. Qui dorſo fertur, dicitur ἐφεδρεύστηρ. Vide Heſychium *in* ἐφεδρίζειν. Putat eumdem luſum eſſe cum ἐν κοτύλῃ, de qua alibi dicimus.

De Pentalithis.

CAPVT XLVIII.

POllux *ibidem*: Quinque calculi, vel lapilli,vel tali ſurſum iaciuntur, vt manu conuerſa ea, quæ proiecta ſunt, in poſteriorem manus partem recipiantur. Si non omnia poteſt ita recipere, ea ſaltem,quæ nouit,& in manu iacent,digitis denuò recipiat.Dicuntur πεντελιθίζειν.Apud nos ita puellæ globulos vitreos in altum iaciunt, & manu recipiunt, ne vnquam globi menſam, aut terram attingant. Eſt luſus mulierum.

De Eolocraſia.

CAPVT XLIX.

SVidas ait moris fuiſſe,vt iuuenes vnà cœnantes peruigilio certarent.Et qui ſomno conſopiti eſſent,in hos mixturam pridianæ cœnæ effunderent. *ἑωλοκρασία τὸ χθιζὸν βρῶμα , pridiana cœna.* Heſychius,*χθεσινὴ μέθη*, *heſterna ebrietas.* Vide Euſtathium *ad Odyſſ. β.* & Tzetzen *Chiliade 6.cap.*85.

De Platagonio.

CAPVT L.

POllux *lib. 9. cap.* 7. Platagonium amatores,aut amicæ ludebant. Sic autem & crepitaculum vocatur,& ſiſtrum, quo ſopiunt nutrices cum voluptate pueros ægrè dormientes.Sed & papaueris, & telephylli folia primis duobus ſiniſtræ manus digitis in circulum flexis imponentes , & vola alterius manu percutientes ; ſi folium hoc ictu ruptum clarè ſonaret, eos, quos amabant,ſui meminiſſe putabant. Vide Scholiaſten Theocriti *ad Idyll.* 3. Addit Pollux , Lilium duplex exiſtens , & vacuum interiùs inflantes , ita vt ſpiritu repleretur , ad frontem allidentes diſrumpebant , & ex ſono, an redamarentur, iudicabant. Quin & malorum ſemen, quod malis intùs ſummis ineſt, primis dextræ digitis humidum adhuc exiſtens , & lubricum comprimentes,ſi in altum exſiliret,hoc

iudicabant amicarum beneuolentiam, veluti & ſtillarum ſonitu, ſi reliquiæ potus cottabiſantium ſonarent.

De Equeſtribus ligneis.

CAPVT LI.

PHotius *in Nomocanone cap.* 13. ait eos ludos lege prohibitos, quia in iis eſſet aliquid aleæ. Vbi Balſamon *ἱππικὰ ξύλινα, equeſtria lignea*, fuiſſe ait fabricam ligneam per ſcalas ligneas altè ſtructam, & obliquè, *διὰ κλιμάκων λοξοειδῶς ἀνυψουμένων, per ſcalas obliquè exaltatas*, variè in medio perforatam. In ſcalarum faſtigio quatuor globulos diſcolores deponebant, quos mittebant deorſum per decliue. Primus globulus, qui ex vltimo foramine exiret, victorem faciebat eum, qui globum miſerat, aut qui globum illum ſortitus erat. Verba Græca, quia difficilia ſunt, adſcribam: *ἱππικὰ ξύλινα, ἔστι τοῦτο ξύλινόν τι κατασκεύασμα διὰ κλιμάκων λοξοειδῶς ἀνυψουμένων ἐχουσῶν διὰ μέσου ὀπὰς διαφόρους. οἱ δὲ συνηθικίζοντες ἐπὶ τῷ τοιούτῳ παιγνίῳ, βώλους τέσσαρας ἑτεροβαφεῖς ἄνωθεν τῶν κλιμάκων τιθέμενοι πρὸς τὸ κάταντες ἀπολύουσι, καὶ ὁ πρῶτος ἀπὸ τῶν βώλων ἐξερχόμενος διὰ τῶν ὀπῶν ἐκ τῆς τελευταίας ὀπῆς τὴν νικῶσαν δίδωσι ἔχοντι αὐτόν.* Sint igitur quatuor colluſores, inter quos conuenerit, vt hoc ludant ludo, ſint quatuor globi, viridis vnus, rubeus alter, albus tertius, niger quartus; ſibi quiſque ſuum aſſumat, aut ſortiatur, tum quiſque ſumat globulum, in faſtigio fabricæ huius collocet, & inde mittat deorſum per decliues ſcalas in medio variis foraminibus

minibus perforatas. Is victor erit, cuius globulus per vltimum foramen ſcalæ in medio foratæ variis foraminibus, primus exierit. Verbum συνθηκίζειν oſtendit id inter eos conueniſſe. Verbum ἀπολύειν indicat eos è faſtigio fabricæ per pronum globulos miſiſſe. Verba ἔχοντι αὐτὸν, ſibi quemque ex colluſoribus vnum è globulis aſſignaſſe, aut ſortitum eſſe. Eſt apud nos hodie luſus dictus Foramen Domnæ, iſti aliqua ex parte ſimilis. Eſt enim fabrica quædam duodecim foraminibus forata, in quæ mittunt ſuos globulos colluſores. Interpres Balſamonis ſententiam non eſt aſſequutus.

De Melolonte.

CAPVT LII.

FRequens hic ludus eſt in Italia. Pollux *lib. 9. cap.* 7. Melolonthe volucris eſt. Pueri lino alligantes in aërem emittunt, & quum volunt, filum retrahunt. Auis volans ſinuosè filum implicat. Ea auis dicitur galleruca. Linum, quo alligabant, erat trium cubitorum, vt docet Euſtathius. Vide Scholiaſten Ariſtophanis *in nubibus*.

De Tropa.

CAPVT LIII.

POllux *ibidem*: Mittunt talos in foueam, aut glandes, quæ de induſtria ad eam rem parata eſt. Apud Heſychium *in Tropa* vertunt talos in aliam partem.

De

De Trygodipheſi.

CAPVT LIV.

POllux *ibidem:* Si quid in catinum fæce plenum immerſum ſit, vnus aliquis reductis poſt tergum manibus, os in fæcem immergit, & ore extrahit quod in fæce latebat; itáque ore fæce oblito riſum mouet.

De Pyrricha.

CAPVT LV.

SEruius *ad Æneid.* 5. Luſus, quem vulgò Pyrricham appellant, Troia vocatur. Pueri galeati belli ſimulacra cient. Eſt & armata ſaltatio, de qua nos in Theatro.

De Chytrinda.

CAPVT LVI.

POllux *lib. 9. cap.* 7. In hoc ludo aliquis in medio conſidet, Chytra dictus, id eſt, olla, quem alij vellunt, aut circumtrahunt, aut etiam verberant circumcurrentes. Qui autem ab ipſo conuerſo comprehenſus fuerit, eius loco reſidet. Fit interdum, vt quis capiti ollam impoſitam ſiniſtra teneat manu in circulo ambulans. Alij ipſum feriunt, interrogantes: Quis ollam? Et is reſpondet: Ego Midas. At quemcumque contigerit pede,

pede, hic pro eo cum olla circumit. Vide Heſychium, & Suidam.

De Ephetinda.

CAPVT LVII.

EPhetinda eſt minoris pilæ ludus à rapiendo harpaſto dictus. Athenæus *lib.* 1. vbi lego, διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρωτοῦ, ὃ ἐκ τοῦ ἁρπάζειν ὀνομάζεται. Harpaſtum Romæ dictum. Pollux *ibidem* Phennidem vocat, quam ait vocari ab inuentore ludi, aut à φενακίζειν, à *decipiendo*; quia quum alteri pilam oſtenderint, ad alterum mittunt, & decipiunt. Meurſius legit φαινίνδα, quòd ita vocetur ab Euſtathio *ad Odyſſ.* θ. Si tamen dicitur à φενακίζειν, vt *ibidem* vult Euſtathius, meliùs vocatur φεννίδα. Subiungit: Phæninda miſſionem habuit ἔφεσιν, & fugam. Athenæus *lib.* 1. Pheninda ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων, quòd pila ludentes eam mitterent. Inuentor eius fuit Phæneſtius pædotriba. Pheninda igitur quaſi φενακίνδα. Caſaubonus legit Ephetinda ab ἐφέσεως. In Etymologico vocatur φεννὶς, & inuentor φενέστος. Phenindam vult dici quaſi φενακίνδαν, *deceptricem.* Athenæus *lib.* 1. Harpaſtum dici vult φαινίνδαν. Idem Etymologicum, ἐφετίνδα, luſus deceptor, & φενακικός. Cratinus Ephetindam primus vocauit à miſſione, ἀπὸ τῆς ἐφέσεως.

De

De Alea.

CAPVT LVIII.

ALea propriè dicitur de talis,teſſeris,calculis, & omnibus fortuitis,quæ vetita *ff. de aleatoribus , Cod. de Religioſis, & ſumptibus funerum , l. vlt. Authent. interdicimus. Cod.de ſacroſanct. Eccleſ.* apud Cyprianum *lib. de aleatorib.*Tali dicuntur à Græcis Aſtragali,quia fiunt è talis animantium.Talo ſunt quatuor anguli inflexi,latera ſex inæqualia.Talus ipſe ex vna parte ſinuatus eſt , altera pronus , ſeu planus , & concauus. Ei nulla facies plana perfectè,in latera minus lata ſi cadat,ſtat ; ſed minus ſtabilis eſt,quàm ſi in latiores duas ſuperficies caderet, ſuppúſque, aut planus fieret. Gellius *lib.* 1. *cap.*20.Talus quatuor tantùm partes habet,quibus inſiſtat, cùm ab vtroque longitudinis extremo rotundetur. Talus igitur non ferè cadit niſi duobus modis , vel in eam faciem è duabus , quas habet latiores,quæ caua eſt,vel in oppoſitam, quæ eminet,& protuberat. Ariſtoteles *lib.*2.*cap.*1.*de animal.* Omnia , inquit , talum habentia in poſterioribus cruribus,eum habent erectum in ſuffragine , ἐν τῇ καμπῇ, τὸ μὲν πρανὲς ἔξω, τὸ δὲ ὕπτιον εἴσω, καὶ τὰ μὲν κῶα ἐντὸς ἐστραμμένα πρὸς ἄλληλα, τὰ δὲ χῖα καλούμενα ἔξω, καὶ τὰς κεραίας ἄνω. *Quod eſt pronum , foris eſt; quod eſt ſupinum, intus, id eſt, ſuppum. Ita vt coa , & felicia intus ex aduerſo ſibi oppoſita ſint , chia , & infauſta foris ſint , cornua ſint ſuprà.* Iſidorus *lib.* 18. & Papias *in Vocabulario* , peſſimè exiſtimant trionem eſſe ſuppum , quaternionem eſſe pronum , ſeu planum.

planum. Talis ipſe caſus fuit pro punctis numerorum, quia ipſis ſua figura fuit. Teſſeræ autem ſex lateribus conſtabant, & punctis notabantur, vt noſtrates tali. Gellius *lib.* 1. *cap.* 20. Talus cubus non eſt, teſſera eſt. Cubus enim figura eſt ex omni latere quadrata. Teſſera ſex lateribus conſtat. Teſſerarum, ſeu κύβων πλώσεις ἐξ ἑβδομάδος κατ' ἀντίθεσιν συγκείμεναι, numeros habuere ſic diſpoſitos, vt qui in oppoſitis duobus lateribus eſſent iuncti, ſemper efficerent ſeptem: opponebatur enim vnio ſenioni, trio quatrioni, binio quinioni, ἀντέκειτο γὰρ μονὰς καὶ ἑξὰς, τριὰς καὶ τετρὰς, δυὰς καὶ πεντάς. In talis binio, & quinio non erant, ait Euſtathius. In talis igitur quatuor erant latera, & ſitus, caſúſque, nominibus canis, vulturij, & plani iactuum infelicium, Veneris, Baſilici, ſuppi felicium. Artemidorus *de teſſeris lib.* 3. *cap.* 1. οἱ κύβοι ἀριθμῶν μετέχουσι, καὶ ψῆφοι λέγονται, *teſſeræ numeros habent, & calculi vocantur.* Teſſeræ, quouis modo cadat, ſitus firmus eſt, quia plana eſt, & non caua. Talorum iactus ſunt, Cous, ſuppus, Venus, Baſilicus, felices, Chius, planus, canis, vulturius, infelices. Si pluribus talis luderent, canis, ſeu monas fuit, quando vno vultu tali omnes caderent, vt infrà oſtendemus. In talis binio, ternio, ſeu trio, quaternio non fuere. Soli ſenio, id eſt, Venus, & vnio, id eſt, canis, fuere. Venus, ſi diuerſo omnes vultu; canis, ſi vno omnes tali vultu caderent. Suppus tamen ὕπτιος fuit felicior plano, ſeu πρανεῖ prono. Si vnico talo luderent, ſenio felix fuit, vnio damnoſus. Si pluribus, canis fuit, ſi omnes eodem vultu caderent. Apud Ammianum Marcellinum *lib.* 28. Aleatores teſſerarij dicti. Tali ſub Heroibus fuere

minus

minus infames teſſeris. De talis, & teſſeris quæ ratio veterum fuerit, recentiores non ſatis explicant, quia Græcum morem cum Romano confundunt. Rem duobus verbis expediam, vt nemo in poſterum dubitet. Eamdem ludi rationem, quæ apud nos hodiéque viget, tenuere, quæ triplex fuit. Aut enim in tabula luſere, in qua duodecim lineæ, triginta calculi, vt calculos ad iactum teſſerarum ponerent. Apud nos hodie duodecim lineæ, vigintiquatuor calculi, vocamus maiorem Trictacum. Originem rei ad Palamedem refert Iſaacius Porphyrogenneta *in Paralipomenis Homeri*, παλαμήδης πρῶτος τὸ ταβλίζειν, ἤτοι κυβεύειν ἐξεύρηκε, ἐκ τῶν ἑπτὰ κοκκίων τὴν κίνησιν τῶν ἐν οὐρανῷ πλανητῶν, τῶν κατὰ μοιρικὴν τύχην, ὥς φασιν, ἐπαγόντων χαρὰς τοῖς ἀνθρώποις, καὶ λύπας, καὶ ὡρίσατο τὴν τάβλην, ἤτοι τὸν πίνακα παιγνίου τὸν γήϊνον κόσμον, τοὺς δὲ δώδεκα κάσους, ἤτοι χαρακώματα, τὸν ζωδιακὸν ἀριθμόν. *Palamedes primus ludere latrunculis, & teſſeris in abaco, ſeu tabula inuenit, ſeptem granulis motum erronum cæli, qui fato, vt aiunt, nobis gaudia, & dolores inuehunt, & tabulam, in qua ludicrum exercetur, terrarum orbem eſſe definiuit, & duodecim capſos, ſeu ſedes, ac lineas, & ſepta, in quibus calculi diſponuntur, Zodiacum eſſe dixit.* Romani poſteà calculos cum teſſeris coniunxerunt. Qui ludus dicitur *Trictac.* Auſonius de tabula, ſeu abacio:

Vidimus & quondam tabulæ certamine longo
Omnes qui fuerant enumeraſſe bolos.

Quiſque colluſor quindecim calculos mouebat ad iactum teſſeræ. Quintilianus *Inſtitut. lib.* 11. *c.* 2. An verò Scæuola in luſu duodecim ſcriptorum (nam idem eſt cum tabula) cùm prior calculum

promo

promouiſſet, eſſétque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato erraſſet recordatus, ad eum rediit qui cum luſerat, íſque ita factum eſſe confeſſus eſt. Potuit fuiſſe ludus hic calculorum qui dicitur Scakia. Cùm autem Græci, & Romani talos ac teſſeras habuerint, iactus, ſeu boli apud Græcos triginta quinque fuere, plura iactuum nomina, quia pluribus talis vſi, quattuor, vt plærumque, ſed teſſeris tribus tantùm, aut duabus. Nomina iactuum Græcanicorum alibi aſcribemus. Romani iactus pauciores habuere, infelices canem in teſſeris, qui vnio, vulturiúſque dicitur, ὄνος, κύβος, μονὰς, punctum, οἴνη, vnde Latinis vnus, in talis Chius, & planus infelices, Venus, qui idem eſt baſilicus, ſenio, cous item, & ſuppus felices. Apud Græcos, & Romanos præter tabulæ ludum de qua ſuprà egimus, fuere duo præcipui talorum, & teſſerarum ludi, qui hodiéque apud nos publico malo vigent. Prima Pliſtobolinda, de qua Pollux *lib.* 9. *cap.* 7. in qua qui plura iacit vincit. Numerantur enim puncta in ſingulis iactibus, quum luditur ad punctum. Apud Græcos qui tres ſeniones iecit, τρὶς ἓξ, *ter ſex*, ſemper victor eſt, qui tres cubos, tria puncta, tres canes, τρεῖς μονάδας, *tres vniones*, tres aſſes, vt Galli loquuntur, ſemper vincebatur olim, hodie apud nos vincit, niſi aduerſarius iaciat tres biniones, tres triones, tres quatriones, quiniones, aut ſeniones. Apud Romanos, & Græcos ætate Luciani qui Venerem iecerat, cūm nullus talus eodem vultu conſiſteret, vincebat. Vulgo ludus ille in quo maior numerus vincit, indigetatur, *rafle*, quaſi ῥάως ἀφελὼν, facile omnia auferens numerus. Alter lu-

dus à noſtratibus dicitur, *chanſe*, ſibi quiſque numerum quem citiùs rediturum putat, eligit & vocat, Græci προαιρέσιμον appellant, alium numerum ſubire cogitur. Ouidius,

Et modò tres iactet numeros, modò cogitet aptè,
Quam ſubeat partem callida, quámque vocet.

Tibi tres ludos præcipuos poſui, Tabulam, Pliſtobolindam, & Ludum proæretinum, in quo ſibi quiſque tres numeros optat, quos citiùs redituros putat. Non tantùm in ludo calculorum Abacus, & tabula fuit, verùm & in teſſeris. Plinius *lib.* 37. *c.* 2. Alueum luſorium cum teſſeris. Tertullianus tabulam talarem, Cœlius Aurelianus tabulam alearem, & alueum nuncupat, Euſtathio, σηλία, τηλία, σανὶς πεττευτική. Æſchines *in Timarchum*, διημερεύειν ἐν τῷ κυβείῳ, οὗ ἡ σηλία τίθεται, καὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας συμβάλλουσι, καὶ κυβεύουσι τοὺς ἀλεκτρυόνας· σηλίαν vocat tabellam aleatoriam, κυβεῖον forum aleatorium. πεσσοὶ in tabula dicuntur loca, & ſedes talorum. Scholiaſt. Euripid. in Medea, πεσσοὺς τοὺς τόπους τῶν κυβευτῶν ἐπεὶ ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς τόποις ὠνόμαζον τοὺς τόπους. ὡς ὄψον καὶ μύρα ἔνθα ταῦτα συνήθως ἐστίν. ὅπου φασὶν εἰθισμένοι εἰσὶ πεσσεύειν. *Peſſos ſeu calculos vocat vbi talis ludunt, quia loca appellabant à rebus quæ in locis erant, vt obſonia pro macello ponuntur, vnguenta pro loco vbi vnguenta veneunt.* Calculi propriè latrunculi, & globuli rotundi ſunt, teſſeræ ſex lateribus conſtant, tali quatuor. Sed quia petti, cubi, & pſephi, ſeu calculi, ſæpe pro ludo tabulæ ponuntur, in qua teſſeris & calculis luditur; ideo pſephos pro teſſeris ponunt. In epigrammatis Græcis *lib.* 4. *tit.* 32. *epigr.* 4. in tabula lapidea luditur, ſeu menſa. Iactus dicuntur βολίδες, βολοκτυπεῖν.

ἑζόμενος μὲν τῇ δ᾽ παρ᾽ εὐλάϊγγι τραπέζῃ,
παίγνια κινήσεις τέρπνα βολοκτυπίης.

Item,

τὴν ὀλίγην μεμφόμενος βολίδα.

Sedens hic apud menſam pulcris lapidibus ſtructam ludicra iucunda iactus talorum mouebis. Lucianus meminit vnionis infelicis iactus, & ſenionis felicis in Sacerdote, & Chrono. τοῖς ἄλλοις ἐς τὴν μονάδα κυλιομένης τῆς κύβου, σοὶ τὴν ἑξάδα ὑπεράνω ἀεὶ φαίνεσθαι. πολλοὶ γοῦν ἐς κόρον ἀπὸ τῆς τοιούτου ἐπεσιτίσαντο, οἷς ἵλεως καὶ φόρος ὁ κύβος ἐπινδώσει, οἱ δ᾽ πάλιν γυμνοὶ ἐξενήξαντο συντριβέντος αὐτοῖς τῆς σκάφους περὶ οὕτω μικρῷ ἕρματι τῷ κύβῳ. *Teſſera alijs in vnionem cadente, tibi ſenionem ſupra ſemper extare. Multi igitur ex hoc ludo ad ſatietatem victitant, quibus teſſera amicus eſt pro vectigali, alij nudi enatant rate fracta ad ſaxum teſſera tam paruum.* Cicero *lib.* 1. *de diuinat.* Quatuor tali iacti caſu Venereum efficiunt. Senes talis luſere. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 1. Inter cœnam luſimus γεροντικῶς, ait Auguſtus. Puncta Latini vocant vniones. Auſonius,

Narrantem fido per ſingula puncta recurſu.

Maximus iactus tres ſeniones, vt diximus. Epicharmus apud Stobæum *tit. de Nuptijs*, τὸ δ᾽ γαμεῖν ὁμοιόν ἐστι τῷ τρεῖς ἕξ, ἢ τρεῖς κύβους ἀπὸ τῆς τύχης βαλεῖν, *Nubere ſimile eſt ac ſi quis iaciat tres ſeniones, aut tria puncta forte fortuna, non arte.* Suidas τρεῖς ἕξ νικητήριος βόλος, *tres ſeniones iactus victoriæ.* Euſtathius κύων κυβευτικὸς βόλος ὃς χῖος καὶ κῖος οἶνος καὶ οἴνη, vnio. Suidas ἔστι δ᾽ καὶ οἴνη παρὰ τοῖς Ἴωσι μονάς, *Oene Ionibus eſt vnio.* οἴνη dicitur non οἶνος. ideo Meurſius bene legit ὄνον. Non video cur Pollux *lib.* 9. *cap.* 7. dixerit τὸ μὲν μονάδα δηλοῦν καλεῖται κύων, τὸ δ᾽

ἀντικείμενον χῖος *καὶ* κῷος, quia Chius eſt canis Heſychio, Euſtathio Suidæ, cui opponitur Cous. *ἑξίτης κῶος*, ſenio. Iones dixerunt *ἢ τρεῖς ἕξ, ἢ τρεῖς οἶναι*, *aut tres ſeniones, aut tres vniones.* Pollux *lib.* 7. *cap.* 3. *χῖος ὂν καὶ κῖον, καὶ οἶνον, καὶ οἴνην. ἔστι δὲ οἴνη παρὰ τοῖς ἴωσι μονάς.* Gallicè vocamus, *as.* ieci tres vniones, *j'ay trois as.* Vitruuius adiecto aſſe, id eſt, vnitate. *εἷς*, *vnus*, Siculis *αἷς*, Tarentinis *ἇς*. *κύβος, μονάς, cubus, vnio.* Euſtathius *καθ' ἑκάστην κύβον, ἤγουν καθ' ἑκάστην μονάδα ἔπαιζον ἀργύρειον ὁρίσαντες*, *ad ſingulos vniones ludebant definita pecuniæ ſumma*; qui plura puncta iecerat totam ſummam auferebat. Tali dicuntur & Meliæ. Euſtathius *μηλίαι, ἀστράγαλοι, ἄστεια, καὶ ἀστράγαλοι.* Tali, taxilli. Pacuuius, Interim dum contemplor arcam taxillos perdidi. *συνωεικὸς, ὁ κῶος* Heſychio ſenarius, *γλάματα ἀστράγαλοι* Heſychio. Tali apud Reges fuere aurei. Iuſtinus *lib.* 38. Demetrius cum à Parthis bis è fuga eſſet retractus, donatus eſt à Rege Parthorum talis aureis ad exprobrationem puerilis leuitatis. Heſychius *δόρκαλοι ἀστράγαλοι, κόνδοι ἀστράγαλοι.* Alea, *βόλων παιδιά. κωνῦραι, καὶ κωαὶ ἀστράγαλοι. λίγδοι οἱ προστετριμμένοι τῶν ἀστραγάλων*, ligdi contriti tali. Bolus, *κύβος ἑξάπλευρος*, *cubus teſſera* 6. *lateribus. κυβεῖον κυβευτήριον* locus vbi alea luditur. Sidonius *lib.* 2. *epiſt.* 2. Aleatorium vocat vbi alea luditur. Heſychius, *οἱ βύβαλοι οἱ ἀστράγαλοι.* Apud Suetonium Auguſtus ait, forum aleatorium calfecimus. Theophraſtus *in Characteribus*, *δορκάδειοι ἀστράγαλοι.* Tali ex cornu, vel oſſe, vel talo hinnulei. Callimachus *ζορκὸς ἄστειας πέντε νεοσμήκτους*, *hinnuli talos quinque recèns expreſſos.* Athenæus *lib.* 5. *ἀστράγαλοι φοινικοβάλανοι*, *tali è dactylo palmæ.* Propertio *lib.* 2.
tali

tali eburnei. Tali διάσειστοι *agitati*, παρὰ τὸ κινεῖσθαι, καὶ διασείεσθαι πρότερον, εἶτα βάλλεσθαι, ἵνα ἀκακούργητοι μᾶλλον ὦσι. *Tali commoti prius in fritillo, ne fraus à mala, & tagaci manu ſit*, ait Suidas. Æſchines contra Timarchum, πρῶτον μὲν συνέτριβον τὰ σκεύεια, καὶ διέῤῥιπτον εἰς τὴν ὁδὸν, ἀστραγάλους τινὰς διασείστους καὶ φιμοὺς. *Primùm confregerunt vaſa quadam aleatoria, & in viam eiecerunt talos quoſdam agitabiles, & fimos.* Pollux *lib.* 10. κυβευτοῦ σκεύη ἀβαξ, ἀβάκιον, κόσκινον, κύβοι, διάσειστοι, ἀστράγαλοι, φιμοὶ, κημοὶ. *Aleatoris vaſa tabula, abacus, cribrum, in quem indebantur tali, priuſquàm mitterentur in turriculam, teſſera, tali commotiles, fumi, cami, fritilli, coli.* Straboni Siphnij tali ἀτελεῖς, & viles à Siphno inſula. ἀστρίζειν Euſtathio. ἀστραγάλοις παίζειν, ἄστριχοι, ἀστράγαλοι οἷς παίζουσι. Mercurius, & Pan præſidere aleæ dicuntur, κυβείας προστάται λέγονται· κύβοι παρὰ τὸ κυκλόθεν βάσιν ἔχειν, ait Euſtathius, *cubi quòd in ambitum baſim habeant*, πεττοὶ, quia cadunt, πίπτουσι. κύβος πᾶσα τετράγωνος ψῆφος, *cubus, omnis calculus quatuor laterum*; aut παρὰ τὸ κύπτω, ἢ ἀπὸ τῆς κοιλότητος, *quia in præceps voluatur, & in caput.* κύβη *caput.* κύβοι οἱ καταῤῥιπτόμενοι ἑξάπλευροι βόλοι, καὶ οἷον κατακυβιστῶντες ἐν τῷ βάλλεσθαι, *teſſeræ boli ſex laterum, qui iaciuntur proni, quia ſubſultant.* Prouerbium, κῷος παραστὰς χῖον οὐκ ἐᾷ λέγειν, *Cous aſtans non ſinit loqui Chium.* Vide Euſtathium *Iliad.* Ψ. Pollux *lib.* 9. κύβος τὸ βαλλόμενον, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ κοιλότητος σημεῖον, *cubus eſt talus, qui iacitur, & quod in eo caui ſignum eſt, id eſt, inanitas, canis, punctum.* τύπος, vel τόπος, *character, ſedes calculorum*, τρηματικταὶ *aleatores* à punctis, quæ in teſſeris notata, & effoſſa ſunt. τύπος τὸ δηλοῦν τὸν ἀριθμὸν τῶν βληθέντων, *typus numerus oſtendens iactum.* τρηματίζειν

ludere teſſeris. σκυράφια τὰ κυβευτήρια, locus vbi alea luderent, quia Athenis in Scyro templo Mineruæ alea ludebant, aiunt Heſychius, Pollux, Euſtathius, Suidas. Heſychio γύλλος, κύβος. His ſubijciemus varia iactuum nomina apud Græcos. Euſtathius, ἄρτος πτῶσίς τις, *Artus caſus quidam talorum.* ἀγὰς ἡ πτῶσις τοῦ ἀστραγάλου, *Agas, caſus tali.* πλειστοβολεῖν παίζειν ἀστραγάλοις, *Pliſtobolein ludere talis.* Steſichorius iactus, qui octonarium numerum ſignificat, ὁ τὴν ὀκτάδα σημαίνων βόλος, quia tumulus Steſichori conſtabat octo angulis. Graus, ſeu anus iactus quidam tali, item Darius. πάλαι τρισὶν ἐχρῶντο πρὸς τὰς παιδείας κύβοις, καὶ οὐχ ὡς νῦν δύο. *Olim tribus vtebantur in luſu talis, non vt nunc duobus.* Bulaca, Abola, Abramias, nomina iactus talaris. βούλακα. ἄγραμμα ἀφεῖται, ἐν τῇ βόλων παιδιᾷ οὕτως ἐλέγετο. Dicebatur in iactuum luſu, Linea carentia mittuntur. Cynorchias iactus nomen, vt & Midas, & Manes Heſychio. Τροχαία μέση ἐν κύβοις ὁδὸς, *Media illa via Trochaa*, quia per eam currunt teſſeræ, de qua vetus Poëta de duodecim ſcriptis, ſeu tabula loquens:

Diſcolor ancipiti ſub iactu calculus aſtat,
Decertántque ſimul candidus, atque niger.
Qui quamuis parili ſcriptorum tramite currant,
Is capiat palmam, quem bona fata iuuant.

Heſychius, Τροπὰ εἶδος παιδιᾶς καθ' ἣν στρέφουσιν ἀστραγάλους εἰς τὸ ἕτερον μέρος. *Tropa, ſeu verſura, ludi genus, talos vertunt in aliam partem.* De ea ſuprà ex Polluce paulò aliter legimus, *lib. 9. cap. 7.* ἀστράγαλοι βαλλόμενοι ἐν τροπᾷ, στοχάζονται βόθρου τινὸς εἰς ὑποδοχὴν τοιαύτης ῥίψεως. Scrobem aliquam obſeruant, quæ talem iactum recipiat. Vide Euſtathium *ad*

l. Ilia

l. Iliados 4. Heſychio Schadon iactus talaris, & Beronice, & Argies ἀργείης. Alexander item, Agyrtes, Kinkaſus. Suidæ Ægle, βόλος κυβευτικὸς φαῦλος αἴγλη, malus iactus. Polluci *lib.* 7. Boni iactus βόλος οὐράνιος, ἐπακοντιστὴς, καλλίβολος, φύσων, [illegible], συνωρίς. Midas τῶν μέσων βόλων ἦν. Infelices iactus Manes, Midas, Patrelus, Patræna, Magnes, Abola, Aplia, Athetus, ὑπτιάζων, Chryphaſus, Caccaſus, Trichias, ἐνδυμίων. ἱμαντελιγμὸς ναυμαχία, genus calculorum. Talorum πτώσεις, & caſus erant trigintaquinque. In teſſeris plures conſpectus diuerſi reperiri poterant. Euripides, numerus quadragenarius. Iactum talorum ad quadragenarium coaceruabant, εἰς μ συνήθριζον ἀστραγάλων βολήν, Polluci. Quia quatuor, aut plures tali fuere in Græcia, tres autem, aut duæ tantùm teſſeræ. Pollux *lib.* 9. *cap.* 7. *lib.* 7. *cap.* 33. Vide ſis. In veteribus Gloſſis aleator dicitur κυβιστής. Apud Iulium Firmicum *lib.* 8. *Aſtrolog. cap.* 25. Aleones, aleatores. Senio Cnidiis dicitur ἑξάστιχος. Lucianus *in Saturnalibus*, Saturnum aleæ præſidem facit. Saturnus enim Sacerdoti reſpondet, quæ ſuæ poteſtatis eſſent, non eſſe parua, aut omnino contemnenda. Niſi putet rem eſſe parui momenti alea ludentem vincere, & facere, vt cùm alij iaciant tantùm canes, ipſe ſemper iaciat ſeniones. εἰ μὴ σοί γε μικρὸν δοκεῖ τὸ νικᾷν κυβεύοντα καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν μονάδα κυλιομένου τοῦ κύβου, σοὶ τὴν ἑξάδα ὑπεράνω ἀεὶ φαίνεσθαι. Hoc imperium aleæ datum videtur Saturno, quia Romæ per Saturnalia ingenui, ſerui, viri, pueri alea ludebant. Venerem iactum felicem fuiſſe diximus in talis, quum quatuor tali diuerſo omnes vultu conſtitiſſent, in teſſeris iactus felix tres ſe-

 niones,

niones, ſeu ſenarij. In conuiuiis, iactus Veneris partes ciborum præcipuas iacienti adiudicabat. Plutarchus *in Catone maiore*: In conuiuiis Cato ſortiebatur de partibus. εἰ δ' ἀπολάχοι, πρῶτον αἱρεῖν τῶν φίλων κελευόντων, cùm amici vellent eum primum partes ſumere, ſi canem iecisſet, aliis Venerem iacientibus, reſpondebat ſe non poſſe, aut debere inuita Venere. Vetus Horatij Scholiaſtes ad hæc verba *lib.* 2. *Od.* 7. *Quem Venus arbitrum dicet bibendi*, ἀρχιποσίαν ſignificat, id eſt, teſſerarum iactu datum in bibendo primatum. Veneris autem iactus lætiſſimus dicebatur, qui habet numerum ter ſenarium. Meliùs dixiſſet, teſſerarum iactu datum vini magiſterium, & Modimperatorem creatum. Canis fuit infelix iactus in talorum, & teſſerarum ludo. Iſidorus *lib.* 18. *origin. cap.* 61. Vitant canem, quia damnoſus eſt, vnum enim ſignificat. Apud Plautum *in Curculione*: Iacit vulturios quatuor, id eſt, quatuor vniones, ſeu canes; qui iactus in talis infelix, vt in teſſeris tres canes. Apud Pollucem *lib.* 7. *cap.* 3. vnio dicitur οἴνη, non οἶνος, pro quo legendum ὄνος, vt bene Meurſius monet. Ab οἴνη, apud Heſychium, οἰνίζειν, μονάζειν. Vnio dicitur, & inanis, κενός. Heſychius, ὁ κενὸς καὶ ἀντικείμενος τῷ ἕξ. *Inanis, ſeu vnio ſenioni opponitur.* Apud Pollucem *lib.* 7. *cap.* 33. καὶ μάλιστά γε εἴτε μονὰς, ἣ ἐν αὐτοῖς ὄνος καλεῖσθαι εἶχε, καὶ κύβος, *& maximè vnio, qui & in ipſis vocatur aſinus, & cubus.* Vnde vulgò dictum: *Aut tres ſeniones, aut tres aſini*, ἢ τρὶς ἕξ, ἢ τρεῖς κύβοι. Iactus felices in talis ponit Pollux *lib.* 7. *cap.* 33. in quibus dicitur εὐκυβεῖν *feliciter iacere.* Sunt autem hi, βόλος πρανὴς *pronus*, ἀκοντιστὴς *iaculator*, καλλίβολος *pulcher iactus.* Phy-
ſon,

ſon, oros, ſeu finitio, ſynoris, ſeu ſynoricus, quaſi dicas bigam, aut bigatum, cous. Hæc nomina vſurpata apud Græcos. Coum ἑξίτην ſenionem eſſe Euſtathio diximus de Venere. Suetonius *in Auguſto, cap.* 71. In ſingulis talis ſingulos denarios conferebat, quos tollebat vniuerſos, qui Venerem iecerat. Venus dicitur, & Baſilicus, iaciebatur quatuor talis, quos omnes diuerſo aſpectu cadere oportuit. Lucianus *in Amoribus*, τῇ δ' τραπέζῃ τέσσαρας ἀςραγάλους λιβυκῆς δορκὸς ἀπαριθμήσας διεπίστευε τὴν ἐλπίδα. εἴποτε τὴν θεὸν αὐτὴν ἐκβολήσειε μηδενὸς ἀςραγάλου πεσόντος ἴσῳ σχήματι προσεκύνει, *In menſa quatuor talis è Libyca caprea iactis tentabat ludo ſpem ſuam; & ſi Venus cecidiſſet, nullo talo eodem vultu ſtante adorabat*. Cicero *lib.2. de Diuinat.* Venereum caſu iaci poſſe quatuor talis iactis, quadringentis centum Venereos non poſſe caſu conſiſtere. Vulturius Plauto *in Curculione*, eſt vnio, ſeu Chius, canis. Pollux *lib.9. cap.7.* μονὰς, ὄνος, κύβος, *vnio, aſinus* dicitur, & *cubus*, tres monades, tres cubi, aut ter ſex, ἢ τρὶς ἓξ, ἢ τρεῖς κύβοι, vetus verbum fuit. Meurſius exiſtimat apud Suetonium *cap.*71. *lib.*2. mendum eſſe in his verbis, Nam ſi quas manus remiſi cuique, legit, ſi quos Manes. Non putem Romæ inter iactus fuiſſe Manem, qui iactus erat Græcanicus. Manus iactum ſignificat. Ouidius:

Sic ne perdiderit, non ceſſat perdere luſor,
Et reuocat cupidas alea ſæpe manus.

Qui Pleiſtobolinda luderent, dicti Pleiſtoboli. Epigramm. Græc. *lib.* 3. *cap.* 6.

—— ἢ ῥα ὅτι παίκτης
ἦσθά τις, οὐ λίην ὦ 'γαθὲ πλειστοβόλος.

An quod eras luſor aliquis, non valdè multa iaciens,

 ô bone.

ô bone. τρήματα ſunt puncta. Vnde apud Heſychium τρηματικτοὶ, κυβευτοὶ, τρηματίζειν, *forare.* Apud Græcos trigintaquinque iactus fuere, quibus nomina facta à Diis, Deabus, Heroibus, viris claris, & aliis, Euſtathio teſte *ad lib.* 23. *Iliad.*

De Romana Alea.

CAPVT LIX.

MVlti fuimus in Græca alea, de Romana quærendum, quam M. Tullius damnat 2. *Philippica:* Hominem, inquit, hominum nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum. Papias *in Vocabulario*, aleam eſſe vult tabulam luſoriam ab Alea inuentore dictam. Idem ſentit Iſidorus. Exiſtimem aleam dictam ab ἀλέομαι, *fugio*, quia teſſeræ è manibus, aut turricula fugiant; vel ab ἀλέᾳ, *tepore, calore, æſtu*, quia luſores æſtuant vincendi ſtudio, & quia forum aleatorium excalefacerent. κύβος fortè à κύπτω, *propendeo, pronus ſum* quia κύβοι κεκυφότες, *proni ſaliunt, cùm iactantur.* Diximus duas ludendi rationes fuiſſe, vt vel is vinceret, cui maior numerus cecidiſſet, vel is numerus, quem quiſque vocaſſet. Primus modus Polluci *lib.* 9. πλειστοβολίνδα dicitur, ἐ μόνον ἡ διὰ τῶν κύβων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀστραγάλων, ἐπὶ τὸ πλεῖστον βαλεῖν ἀριθμόν. *Pliſtobolinda non tantùm in teſſeris, ſed etiam in talis, in qua vincit, qui maiorem numerum iecit.* ἀργυρίου τινὰ ἀριθμὸν ὑπονομίσαντες καθ' ἑκάστην μονάδα δηρημένην δραχμὴν ἢ στατῆρα, ἢ ὁπόσον οὖν. *Argenti ſummam aliquam indicebant in ſingulis*

ſingulis iactibus infelicibus, vt in vnione diuiſo drachmam, aut ſtaterem, aut alium quemlibet nummum. Iactus illos manus vocant. Suetonius *lib.* 2. Si quas manus remiſi cuique, exegiſſem, aut retinuiſſem quod cuique donaui, viciſſem vel quinquaginta millia. ὁ ἐπιβαλλόμενος τῷ πλήθει τῶν μονάδων ἔμελλεν ἀναιρεῖσθαι τὸ ἐπιδεικνύμενον ἀργύριον, ait Pollux. Athenæus *lib.* 10. ὁ ἐλάττω βάλλων τοῖς ἀστραγάλοις. Qui minorem numerum ieciſſet, talis vincebatur, victor pecuniam depoſitam auferebat. Manus propriè erat iactus, ſinguli iactus ſingulæ manus. τὸ ἐπιδεικνύμενον ἀργύριον erat pecuniá ex pluribus manibus collecta, quod æs manuarium vocat Gellius *lib.* 18. *cap.* 13. Dicitur σύνθεσις. *l.* 1. *Cod. de aleatoribus*, οἱ σφόδρα πλούσιοι νομίσματος ἑνὸς ἑκάστην σύνθεσιν παίζουσιν. Diuites ad ſingulos iactus infelices vnum aureum deponunt. Qui Venerem, aut tres ſeniones iaciunt, omne æs manuarium auferunt. Conſtituebant ipſi inter ſe de iactibus, & de manu, an ad ſingulos iactus, aut plures victoria ſtaret. Erat enim id arbitrarium, vt hodiéque apud nos. Sed vt à capite rem arceſſamus, alium eſſe talum à teſſera docent M. Tullius de Senectute, & Clemens Alexandrinus *lib.* 3. *Pædagog. cap.* 11. Confundit Iſidorus *lib.* 18. *Origin.* qui ſuppum, & planum teſſeræ tribuit, & Seneca *in Ludo Claudij*, Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuſo fritillo, & iam cœperat fugientes ſemper teſſeras quærere, & nihil proficere.

Nam quoties miſſurus erat reſonante fritillo,
Vtraque ſubducto fugiebat teſſera fundo:
Cumq́; recollectos auderet mittere talos,
Luſuro ſimilis ſemper, ſimiliſq́; petenti,

Decepere

Decepere fidem refugi, digitóſque per ipſos
Fallax aſſiduo dilabitur alea furto.

M. Tullius *lib. 2. de Finibus*, Talus luſorius ſi non in quatuor latera cadit, ſed in extrema, & tamquam capita, rectus eſt. Philoſtratus iunior *in* ἀθύρμασι, Amorem, & Ganymedem ludentes talis inducit: Ganymedes δυοῖν ἀστραγάλοιν ἔπι τῷ μὲν καὶ αὐτὸν ἀπολωλεκὼς, τῷ μὲν ἐφ' ὁμοίᾳ προπέμπων ἐλπίδι, cùm ex duobus aſtragalis alterum perdidiſſet, alterum autem eadem ſpe mitteret. Aſtragali, ἄστεις, ἄστειχοι Polluci, talus ἄστειον, taxillus, non eſt cubus. Pollux ait quoſdam talos à Steſichoro Steſichorios dictos octonarios, qui octo numeros valerent; alios Euripideos, qui quadraginta. Talorum iactus ſunt, Cous, Chius, Planus, Suppus, Venus, Canis, Baſilicus, Vulturius. Ariſtophanes *in Ranis*: πέπτωκεν ἔξω τῶν κακῶν οὐ χῖος, ἀλλὰ κῷος. *Cecidit extra infortunium Cous, non Chius*, qui infelix iactus. Chius enim, vnio, canis, planus, voltorius, damnoſi. Cous, Baſilicus, qui Venus, & ſuppus dicitur, felix. Lucillius:

Si das id, quod rogat, & ſi ſuggeris ſuppum.

Heſychio Cous ἐξίτης, χῖος vnio, ſeu canis. In talis binio, trio, ſeu ternio, quaternio non fuere. Sôli ſenio, & vnio. Si vnica teſſera, vel ſingulari talo ludebant, ſenio felix erat, vnio damnoſus. Si pluribus, vnio, vel canis fuit, quando vno vultu tali omnes, vel iiſdem numeris teſſeræ caderent. Martialis:

Senio nec noſtrum cum cane quaſſat ebur.

Venus vno talo iaci non potuit, ſed quatuor talis, qui ſic cecidiſſent, vt omnibus diuerſa facies eſſet, vt Cicero *lib. 1. de Diuinat.* Venus fuit ἀστραγαλισμοῦ

proprie,

propriè, non κυβείας, cùm quatuor tali iacti diuerſo omnes vultu cecidiſſent. Martialis:

Cùm ſteterit nullus vultu tibi talus eodem,
Munera me dices magna dediſſe tibi.

Lucianus *in Amoribus*, τῇ δὲ τραπέζῃ τέτλαρας ἀστραγάλους λιβυκῆς δορκὸς ἀπαριθμήσας. διεπέτλαε τὴν ἐλπίδα, καὶ βαλὼν μὲν ἐπὶ σκοποῦ, μάλιστα δ' εἴ ποτε τὴν θεὸν αὐτὴν ἀποβαλήσειε μηδενὸς ἀστραγάλου πεσόντος ἴσῳ σχήματι προσεκύνει. *Super menſa quatuor talos Libycæ capræ componens ludendo experiebatur, quid ſibi ſpei eſſet, & iaciens feliciter, maximè ſi Venerem iecißet, nullo talo eadem facie cadente adorabat.* Sicut autem in ſingulari talo canis ſenioni, ſic in pluribus talis Veneri canes opponuntur. Ouidius:

Quid valeant tali, quo poſſis plurima iactu
Figere, damnoſos effugiáſque canes.

Propertius *lib.* 4.

Et mihi per talos Venerem quærente ſecundos,
Damnoſi ſemper ſubſiluere canes.

Suetonius *lib.* 2. Talis iactis, vt quiſque ſenionem, aut canem miſerat, in ſingulos talos ſingulos denarios in medium conferebat, quos tollebat vniuerſos, qui Venerem iecerat. Alius igitur iactus Senio, alius Venus. Senio in talo ſingulari ſemper felix, in multis talis ſemper infelix, niſi ſi quando omnes facies diſſimiles eſſent, vt Venus fieret. Priuſquam tali pingerentur, Venus erat, cùm talus vnus ſuppus iacêret, alter pronus, reliqui duo diuerſo quiſque lateri incumberet. Apud Græcos tres ſeniones feliciſſimi, cùm teſſeræ omnes eodem vultu cecidiſſent, apud Romanos contrà infeliciſſimi. Si nulla teſſera, nullus talus eodem vultu cecidiſſet, Romæ Venus fuit, & Baſilicus, iactus

iactus feliciſſimus. Horatius:

Quem Venus arbitrum dicet bibendi.

Plautus *in Curculione*, Iacit voltorios quatuor, id eſt, canes, talos arripio, inuoco almam meam nutricem Herculem. Iacto Baſilicum. Nutricem ſuam vocat Herculem, quia cùm Decimas Herculi pollucerent, fuit viſceratio, & epulum publicum, vbi paraſiti ventrem ſaburrabant. Priuſquam autem talos, aut teſſeras iacerent, inuocabant Deos, aut amicos, & amicas, vt ille apud Plautum Planeſium amicam inuocat, & iacit volturios quatuor, alter paraſitus Herculem nutricem ſuam. Talos autem aureos, vel eburneos, vel ex oſſibus animalium in fritillum mittebant, eóque concuſſo ſuper menſam, aut tabulam effundebant. In talo humano eſt tuber, quod τέτρωεσν, ſeu quatrio dicitur. Teſſeræ autem, ait Iſidorus, dictæ, quia quadratæ ſunt ex omnibus partibus. Tribus teſſeris tantùm luditur, ob tempus præſens, præteritum, & futurum. Ipſæ viæ ternariis locis diſtinctæ, ternariis lineis tabula deſcribitur. Malè, quia vtrinque ſenis lineis deſcripta erat, vt eſſent duodecim lineæ, duodecim ſcripta in ludo tabulæ. Talis quatuor ludebatur. Cicero *lib. de Diuinat.* Martialis:

Non ſim talorum numero par teſſera, dum ſit
Maior, quàm talis alea ſæpe mihi.

Talis ſimul, & teſſeris interdum ludebatur. Martialis *lib.* 13.

Non mea magnanimo depugnat teſſera talo,
Senio nec noſtrum cum cane quaſſat ebur.

Interdum ſeparatim. Ouidius *lib.* 2. *Artis.*

Et modò tres iactet numeros, modò cogitet aptè
Quam ſubeat partem callida, quámque vocet.

Numeros

Numeros vocat teſſeras,quibus vſi, nec pluribus, quàm tribus. Subibant,aut vocabant partem,cùm numerum elegiſſent; qui ſi cecidiſſet, vincebant. Galli *Chanſam* vocant. Ibidem:

Seu ludet, numeróſque manu iactabit eburnos,
Seu iaciet talos, victam ne pœna ſequatur,
Damnoſi facito ſint tibi ſæpe canes.

In talis canes erant,in teſſeris vniones,ſeu puncta. Lib. 1. Triſtium:

Quid valeant tali, quo poſſis plurima iactu
Figere, damnoſos effugiáſque canes.
Teſſera quos habeat numeros, diſtante vocato,
Mittere quo deceat, quo dare miſſa modo.

Petronius: Puer cum tabula therebinthina, & cryſtallinis teſſeris. Teſſeræ dicti numeri. Cyprianus *ludo de aleatoribus*: Vt paternas ſuas hæreditates ſub hoſtium ſuorum multiformi numero diſpergant. Diximus apud Græcos τρὶς ἓξ παντελῆ νίκην, τρεῖς κύβους παντελῆ ἧτταν, ſignificaſſe tres ſenarios victoriam omnimodam, tria puncta eorum fuiſſe, qui omnino victi eſſent, vt Euſtathius *Iliad.* ψ. & Ariſtæneus *lib.* 2. *epiſt.* 18. & Lucianus *in Chrono*, σοὶ μονάδα, μοι ἑξάδα ὑπεράνω ἀεὶ φαίνεσθαι. *Tibi vnionem, mihi ſenionem ſemper ſuprà emergere.* In teſſeris autem aliquis putet Deorum imagines ſculptas fuiſſe. Cyprianus *lib. de aleatorib.* Diabolus Palamedem (aut Midam) artibus ſuis repleuerat. Hanc ergo artem oſtendit, quam & colendam ſculpturis cum ſua imagine fabricauit. Item: Cùm ſe in ſtatunculis, & ſimulacris formaret, aliud crimen adinuenit, quo ſe ab imitatoribus ſuis colendum, & ſibi ſacrificandum inſtituit, ita vt qui vellet ſtudio eius adhærere, non

antè manum in tabulam mitteret, niſi auctori huius priùs ſacrificaſſet. Statunculæ illæ fortè ſunt paruæ ſtatuæ in teſſeris exſculptæ, id eſt, imagunculæ. Tamen vulgò teſſeræ punctis diſtinguebantur, vnione, binione, trione, quattione, quinione, & ſenione. Nemò diſertè ſtatunculas illas ponit. Martialis ne te fallat, cùm ait:

Hæc mihi biſſeno numeratur teſſera puncto,
Calculus hic gemino diſcolor hoſte perit.

Agit de tabula, in qua latrunculis luſum, qui collocabantur in duodecim lineis, & punctis, cùm alij calculi albi eſſent, alij diſcolores. Etymologicum teſſeras vocat ὀσᾶ ἐςιγμένα, *oſſa puncta.* Teſſera dicitur lepuſculus, iaculum, βολίον, βολὶς, κύβος, quadrantale, numeri, quæ æqualia ſex latera habuit, angulos rectos bis quatuor. Papias: Lepuſculi, quòd ſaliendo diſcurrant. Iſidorus *lib.* 18. ſcribit in talis vnionem canem, trionem ſuppum, quatrionem planum fuiſſe. Oſtendi ſuprà, falſum id eſſe. Vetus verbum fuit, ἄξιος οὐδὲ μόνου, *ne vnione quidem dignus eſt.* Si prior iactus infelix fuerat, ſecundò emendare nitebantur. Lucianus *in Amoribus*, εἰ δὲ φαύλως κατὰ τῆς τραπέζης ῥίψειεν, οἱ δ' ἐπὶ τὸ δυσφημότερον ἀνασταῖεν, ἑτέρῳ βόλῳ τὴν περὶ ἀσοχίαν ἐθεράπευεν. Si prima vice infelix iactus fuerat, altero iactu prioris vitium emendare conabatur. Certè in tabula, infelicem iactum proba diſpoſitio calculorum ſæpe corrigebat. Plato *lib.* 10. *Politic.* ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα, *vt in iactu talorum, diſponenda eſt res tua ad id quod ieceris.* Terentius *in Adelphis,* Ita vita eſt hominum quaſi cùm ludas teſſeris, ſi illud quod eſt maximè opus iactu non cadit, illud quod cecidit

cidit fortè, id arte vt corrigas. Teſſeræ autem, & tali ne mala manu & fallaci tractarentur, per fritillum, orcam, pyrgum, turriculam, fimum, camum mittebantur. Martial. *lib.* 14. *de Pyrgo,*

Quærit compoſitos manus improba mittere talos,
Si per me miſit, nil niſi vota facit.

De orca Perſius *Satyr.* 3.

—— Quid dexter ſenio ferret
Scire erat in voto, damnoſa canicula quantum
Raderet, anguſtæ collo non fallier orcæ.

Vnde apparet & in orcha, ſeu fritillo fraudem intercedere potuiſſe, quàm vt vitarent, priùs teſſeras in Pſephobolon, ſeu in colum, & fimum ſeu ἠθμὸν, deinde ex fimo mittebant in orcham, quæ dicitur ab εἴργω *cohibeo*, vnde ἕρκος *vallum*, & orcus, quemadmodum turricula erat vas turbinatum capaciore fundo, anguſto ore, in cuius vtero gradus eburnei erant, ad quos alliſi tali, caſum incertum faciebant. Fritillus videtur à feriendo talo dictus. Iſidorus, Iactus teſſerarum ita à peritis aleatoribus componitur, vt adferat quod voluerint. Scholiaſtes vetus Iuuenal. *ad Satyr.* 14. Apud antiquos in cornu mittebant teſſeras, mouentéſque fundebant. Verba Iuuenalis,

Si damnoſa ſenem iuuat alea, ludit & heres
Bullatus, paruóque eadem mouet arma fritillo.

Horat. *Satyr.* 7. *lib.* 2. de ſcurra Volauerio podagrico,

——— poſtquam illi iuſta chiragra
Contudit articulos, qui pro ſe tolleret, atque
Mitteret in pyrgum talos mercede diurna
Conductum pauit.

Auſonius in Profeſſor. *cap.2.*

Vidimus & quondam tabulæ certamine longo
Omnes qui fuerant enumeraſſe bolos,
Alternis vicibus quos præcipitante rotatu
Fundunt excuſſi per caua buxa gradus,
Narrantem fido per ſingula puncta rotatu
Quæ data per longas, quæ reuocata moras.

Martialis *lib.4. epigramm.14.*

Dum blanda vagus alea December
Incertis ſonat hinc & hinc fritillis,
Et ludit rota nequiore talo.

Epigramm.66. *ibidem.*

Suppoſita eſt blando nunquam tibi teſſera ludo,
Alea ſed parcæ ſola fuere nuces.

Ad tabulam & calculos pertinent iſta Sidonij *lib.1. epiſt.2.* Quibus horis tabula cordi eſt, Theodoricus teſſeras colligit rapidè, inſpicit ſollicitè, voluit argutè, mittit inſtanter. Tabula dicitur Alueolus. Varro, Quales ſunt teſſeræ quibus in alueolo luditur. Feſtus, tabula luſoria. Muger dictus à caſtrenſibus hominibus qui tabula malè ludit. Ariſtophanes *in Ranis*, βέβληκε δύο, καὶ τέσσαρα. Iecit Achilles duo puncta, & quatuor. Dicit autem eſſe ibi conſiſtendum, quia hic iactus fiebat ſub finem ludi. Vbi Scholiaſtes, ἔθος ἦν τοῖς κυβεύουσιν οὕτω λέγειν, β. δ. γ. ε. duo & quatuor, tres, & quinque numeri. Apud Ariſtotelem *ſect. 16.c.3.* Fuere tali obplumbati μεμολυβδωμένοι, quorum partẽ leuiorem ſi ad te vertens proiicias circumferentur. Scholiaſtes Ariſtophan. Achilles βέβληκε δύο κύβω, καὶ τέτταρα, τουτέστι δύο κενὰς, καὶ τὸ τέταρτον. κενὰς vocat vniones, τέταρτον, quatrionem. Plutarchus de Pyrrho quem

Antigo

Antigonus comparabat aleatori multa iacienti, & bellè vti iactu neſcienti, ἀπείκασε κυβευτῇ πολλὰ βαλόντι, καὶ καλὰ χρῆσθαι μὴ δυναμένῳ. Suidas, ἢ τρεῖς ἓξ, ἢ τρεῖς κύβοι, οἳ κενοί εἰσι; *aut ter ſex, aut tria puncta, quia cubi ſunt vacui, & inanes.* Æſchylus *in Agamemnone,*

τὰ δεσποτῶν γὰρ εὖ πεσόντ᾽, πᾳθήσομαι
τρὶς ἓξ βαλούσης τῆς ἐμῆς φρυκτωρίας.

Vitruuius *lib.* 5. vti ſunt teſſeræ quas in alueo ludentes iaciunt. Macrob. *lib.* 1. *Saturn. c.* 5. Abacum tabulam aleatoriam vocat. Martial.

Iam triſtis nucibus puer relictis,
Clamoſo reuocatur à magiſtro,
Et blando malè perditus fritillo.

Heſychius, κήθεια, κηθάρεια, τὰ ὀξύβαφα ἐν οἷς τοὺς κύβους ἔβαλλον, cetharia erant acetabula, in quæ teſſeras mittebant. κημὸς Polluci, φιμὸς Etymolog. mag. ἠθμὸς Agathiæ ſeu colus; è quo in fritillum talos mittebant. Interdum pro ipſo fritillo accipiuntur. Sidonius ſub finem carminis 23.

Hic promens teretes pilas, trochóſque,
Hic talos crepitantibus fritillis,
Nos ad verbera tractuum ſtruentes,
Tanquam Naupliades repertor artis,
Gaudebas hilarem ciere rixam.

Heſychius, πλαρὶς ἐξ οὗ βάλλουσι τοὺς ἀστραγάλους, φιμός. Plato *in Phædro,* Theut Ægyptiorum Deum aleam inueniſſe ait. Herodotus *in Clio,* Lydos. Admonui ſuprà luſores amicas ſuas cùm teſſeras iacturi eſſent inuocaſſe. Plautus *Captiuis*: Nam in conuiuio ſibi, amator talos cùm iacit ſcortum inuocat. *In Aſinaria*: Te Philænium mihi, atque vxori

Eee 2 mor

mortem, hoc venereum eſt. Heſychio, *βόλος κύβος ἑξάπλευρος, bolus teſſera ſex laterum.*

De Ludo Calculorum.

CAPVT LX.

CAlculorum ludus antiquiſſimus fuit, cuius meminerit Sophocles apud Pollucem, *καὶ πεσσὰ πεντέγραμμα, καὶ κύβων βολαὶ, & calculos quinque lineares, & teſſerarum iactus.* Vbi teſſeras cum calculis iungit; quia, vt non tantùm fortunæ, ſed etiam arti locus eſſet, Græci calculos cum teſſeris, *κυβείαν* cum *πεττεία* coniungebant. Latini meris latrunculis ludebant, ſiue calculis, vt omnia iudicij, & artis eſſent. Latrunculos Itali Scacchos, & Scacchiam vocant, Galli *Eſchets*, Græci canes, Latini milites, latrones, latrunculos, calculos. Euſtathius ad Homerum *pag.* 228. 1426. *πέντε ψῆφοι ἦσαν ἐπὶ πέντε γραμμῶν παιζόμενοι, quinque calculi erant in quinque lineis, & quiſque colluſor habebat quinque calculos.* Quid autem ſit diſcriminis inter calculos, & teſſeras, oſtendit Heſychius, *ἐν τῇ κυβείᾳ τοὺς κύβους ἀναρρίπτουσι, ἐν δὲ τῇ πεττείᾳ, αὐτὸ μόνον τὰς ψήφους μετακινοῦσι. Teſſeras in alueolo iaciunt, calculos è linea in lineam mouent.* Euſtathius *ad Iliad. κ.* quinque calculos, & quinque lineas vtrinque fuiſſe ait, & mediam ſacram dictam, vltra quam calculi promoueri non poterant. Idem *pag.* 633. *& pag.* 1396. *κινεῖν τὴν ἀφ᾽ ἱερᾶς, τὸν ἀπὸ γραμμῆς κινεῖν λίθον.* Nam & calculos lapides vocabant. Theocritus,

τὸν ἀπὸ γραμμᾶς κινεῖ λίθον, *mouet lapidem à linea; redigitur ad incitas.* Plutarchus, ἐν χερσαίοις, φέρε κινήσαντες τὴν ἀφ' ἱερᾶς, *mouentes lapidem à ſacra linea.* Excalculari, excuneari, excuriari dicti, qui vincerentur. Iidem μονόχωρες vocati, qui ad vnum locum redacti eſſent, qui ad incitas redacti, qui omnibus ſuis calculis, vno excepto, ſpoliati. Qua voce vtitur Ariſtænetus *lib.* 1. *epiſt.* 23. Gloſſæ, μονόχωρες, *adunatus in tabula*, id eſt, ad vnum redactus. Pollux *lib.* 9. ἕκαστος ἔχει πεσσοὺς πέντε ἐπὶ πέντε γραμμῶν, παιδιὰ λέγεται διὰ πολλῶν ψήφων πλινθίον, χώρας ἐν γραμμαῖς ἔχον διακειμένας. *Ludus plurium calculorum dicitur laterculus, locos habens in lineis ſitos.* Suidas, ἀναθέσθαι, ἀπὸ τῶν πεττευόντων, καὶ τὰς κεκινημένας ἤδη ψήφους διορθουμένων. *Reponere, anatheſthai, ſumitur ea vox ab iis, qui ludunt calculis, & corrigunt calculos iam motos.* Antiphon, ἀναθέσθαι ὥσπερ πεττὸν τὸν βίον οὐκ ἔστι, *corrigere vitam quaſi calculum non licet.* Artis erat calculos aduerſarij abſcindere, & abducere ab aliis, & ſingulos duobus includere. Polybius *lib.* 2. πολλοὺς ἀποτεμνόμενος, καὶ συγκλείων, ὥσπερ ἀγαθὸς πεττευτής, *multos abſcindens, & includens, vt bonus calculorum luſor.* Ita Martialis:

Mandris, & vitreo latrone cluſus.

Erat imago quædam rei militaris. Sidonius *lib.* 1. *epiſt.* 2. Putes illum & in calculis arma tractare. Donatus ad Eunuchum: Rex Pyrrhus peritiſſimus ſtratagematum, primus, quemadmodum ea diſciplina per calculos in tabula traderetur, oſtendit. Saresberienſis tamen *lib.* 1. *Polycrat. cap.* 5. Attalum Aſiaticum calculos inueniſſe ait. Caſſiodorus *lib.* 8. *epiſt.* 31. Palamediacos calculos vocat.

Exiſtimem eburneas illas quadrigas, quibus quotidie Nero in abaco ludebat, ad calculorum ludum pertinuiſſe. *Cap.* 22. Suetonius: Et calculos fuiſſe quadrigarum forma. Apud Suidam tabulæ ludus eſt, vbi duodecim calculi. Tabulam terræ imaginem eſſe ait, duodenarium numerum calculorum zodiacum exhibere, τὰ ἐν ψηφιβόλῳ ἑπτὰ κοκκία τὰ ἑπτὰ ἄςρα τῶν πλανητῶν, ὁ δὲ πύργος τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ Ad ludum calculorum referendus ludus, ſiue ad duodecim ſcripta. In tabula, in qua latrunculis ludebant, ait Varro *lib.* 9 *de lingua Latina*: erant ordines bini, alij tranſuerſi, alteri directi. Erant ſedes calculorum χῶραι, τόποι, χαμμαὶ, πόλεις, χαμμικαὶ χῶραι, Mandræ, ſepta, capſi, carceres, valli, clauſa mœnia, ſtabula, χαρακώματα. Calcem pro calculo Plautus *in Pœnolo* poſuit: Priuſquam vnum calcem ciuerit. De tabula, & Palamede Cedrinus idem omnino habet, quod Suidas *pag* 103. πεσσονομεῖν, πεττιᾶν, *latrunculis ludere, ad latrunculos ludere.* Vopiſcus *in Proculo.* Paulus Diaconus *lib.* 1. *cap.* 20. *de geſtis Langoti*, ad tabulam ludere, ταβλίζειν. ζατρίκιον vocarunt recentiores Græci. Seneca *epiſt.* 106. Latrunculis ludimus. *Epiſt.* 118. Tabulam latruncularium perſpicit, vt ſciat, quomodo calculus alligatus exeat. Calculi enim aut ligabantur, aut capiebantur, vnus poterat duos aduerſæ partis ligare, ſed vnus diſcolor capi non poterat, niſi à duobus contrariis. Euripides *in Aulide* Palamedem, & Proteſilaum calculis ludentes introducit, Πρωτεσίλαόν τ' ἐπὶ θακοῖς πεσσῶν ἡδομένους μορφαῖς πολυπλόκοις, Παλαμήδεά τε. *Proteſilaum, & Palamedem in ſedibus calculorum*

tulorum oblectantes ſe figuris multiplicibus. Euſtathius *pag.* 1190. & 1397. αἱ τῶν ψήφων χῶραι ἐν τῇ δι᾽ ἀστραγάλων παιδιᾷ λέγονται πόλεις. *Calculorum ſedes in talorum luſu dicuntur vrbes.* Karic Myrcont *in Annal. Perſidis*, ſcribit calculorũ ludum vocari *Chet Mat*, id eſt, Rex mortuus eſt. Euſtathius Aſtragalos, ſeu talos poſuit pro calculis. Ita & κύβους, ſeu teſſeras pro calculis ponit, his verbis: κύνες αἱ ἀντεπιβουλεύουσαι ἀλλήλαις ψῆφοι ἐν τῇ διὰ κύβων παιδιᾷ. *Canes dicuntur calculi, qui mutuò ſibi inſidiantur in ludo laterunculorum, ſeu teſſerarum.* Idem, εἶδός τι κυβείας καὶ πόλις, *ſpecies ludi vrbs.* ψήφων πολλῶν ἐν διαγεγραμμέναις ποσὶ χώραις κειμένων ἐγίνετο ἀνταναίρεσις. *Cum multi calculi in deſcriptis quibuſdam locis poſiti eſſent, alij ab aliis per vices capiebantur.* Laterculus ille dicitur vrbs, quia vt in vrbe plures domus, ſic & in laterculo loci plures. Calculus quiſque dicitur canis ob impudentiam, διὰ τὸ ἀναιδές. Laterculus enim lineis erat diſtinctus tranſuerſis, & directis, vt ait Varro, & vnicuique calculo ſua ſedes attributa. Heſychius, πόλεις παίζειν, *ludere vrbes.* δοκεῖ μετενηνέχθαι ἀπὸ τῶν ταῖς ψήφοις παιζόντων ἐν ταῖς λεγομέναις νῦν χώραις, τοτὲ δὲ πόλεσι. *Videtur id deſumptum ab iis, qui calculis ludunt in ſedibus, quæ priùs dicebantur vrbes.* Ludus dicitur ζατρίκιον. Heſychius, ζητρεῖον τὸ τῶν δούλων κολαστήριον, *Zetreum ſeruorum ergaſtulum.* ζάτειον, ζατρεῖον, quia ſedes illæ dictæ carceres, quibus calculi includerentur. Ars calculorum difficilis fuit. Plato *Politic.* 2. πεττευτικὸς, ἢ κυβευτικὸς ἱκανὸς οὐδ᾽ ἂν εἷς γένοιτο, μὴ αὐτὸ τοῦτο ἐκ παιδὸς ἐπιτηδεύων. *Nemo poteſt peritè ludere calculis, aut teſſeris, niſi à puero id ſtuduerit.* Lib. 7.

de legibus, πεττεύειν δεῖ τοὺς νέους μανθάνειν, *Iuuenes calculis ludere diſcere debent.* Lib. 6. *de Republica*, ὥσπερ ὑπὸ τῶν πεττεύειν δεινῶν οἱ μὴ τελευτῶντες ἀποκλείονται, καὶ οὐκ ἔχουσι ὅτι φέρωσι. *Vt à peritis ludi calculorum, ij, qui non finiunt, includuntur, & non habent quod ferant.* Idem, περὶ πλούτου, ὥσπερ ἐν τῇ πεττείᾳ τῶν πεττοὺς οὓς εἴτις φέροιτο δύναιτο ἂν τοὺς ἀντιπαίζοντας ποιεῖν ἡττᾶσθαι, οὕτως, ὥστε μὴ ἔχειν ὅτι πρὸς ταῦτα ἀντιφέρωσι. *Vt in ludo calculorum ſunt calculi, quos ſi quis tulerit, poſſit aduerſarios vincere, ita vt non habeant ad iſta quod contrà ferant.* Vide Euſtathium *Odyſſ. fol.* 25. Athenæus *lib.* 1. Diodorum Megalopolitam, Theoxenum, Leonem Mityleneum calculis inuictos fuiſſe ſcribit. Apud Pollucem *lib.* 9. Cratinus dixit, καὶ κύνα, καὶ πόλιν ἣν παίζουσι. *Et canem, & vrbem, quam ludunt.* Pollux, ἐπειδὴ δὲ ψῆφοι μέν εἰσιν οἱ πεσσοὶ, πέντε δὲ ἑκάτερος εἶχε τῶν παιζόντων, &c. *Quia calculi dicuntur peſſi, & vnuſquiſque ludentium quinque calculos habuit*, &c. Calculi autem vel ordinarij ſunt, vel inciti. Ordinarij vagi ſunt, inciti non mouentur, ait Iſidorus *lib.* 18. Vnde prouerbium, Ad incitas redigere. πεττεύειν, παλίζειν, ψηφίζειν, *calculis ludere.* Calculi erant bicolores. Sidonius *lib.* 8. *epiſt.* Hîc tabula calculis ſtrata bicoloribus; alter alterum ἑτερόχροον diuerſi coloris, vel ligat, vel includit, & capit. Ouidius *lib.* 2. *Triſtium:*

Diſcolor vt recto graſſetur limite miles,
Cùm medius gemino calculus hoſte perit.

Quia vnus diſcolor, à duobus diuerſi coloris, incluſus capiebatur. Ibidem,

Vt

Vt mage velle ſequi ſciat, & reuocare priorem,
Ne tutò fugiens incomitatus eat.

Calculi enim fugiunt ſequentes, ſequuntur fugientes, comites accipiunt, quibus aduerſarios includunt; eſt belli ſimulacrum. Lucanus *ad Piſones:*

Callidiore modo tabula variatur aperta
Calculus, & vitreo peraguntur milite bella,
Vt niueus nigros, nunc & niger alliget albos,
Vt citus, & fracta prorumpat in agmina mandra.

Frangit mandram, & ſtabulum calculus, qui prorumpit in ſedem calculi diuerſæ partis; ideò latrones dicti. Ouidius latronum prælia ludere dixit. Calculi erant vitrei, eburnei, argentei, aurei. Petronius pro calculis albis, aut nigris, aureos, argenteóſque habebat denarios. Tabulam, laterculum, abacum, alueolum vocant. Petronius:

Nomen amicitiæ, ſi quatenus expedit, hæret;
Calculus in tabula mobile ludit opus.

Græci in tabula luſere teſſeris, & calculis, vt fortunæ, & arti locus eſſet. Martialis *lib.* 14. *de tabula luſoria:*

Hic mihi bis ſeno numeratur teſſera puncto,
Calculus hic gemino diſcolor hoſte perit.
Inſidioſorum ſi ludis bella latronum,
Gemmeus iſte tibi miles, & hoſtis erit.

Ouidius 2. *Artis:*

Siue latrocinij ſub imagine calculus ibit,
Fac pereat, vitreo miles ab hoſte tuus.

Calculi leues erant, & rotundi, vt Iſidorus ſcribit *lib.* 18. Vnus diſcolor à duobus aduerſæ partis includebatur. Lucanus *ad Piſonem:*

Ancipites ſubit ille moras, ſimiliſque ligato
Obligat ipſe duos.

Ouidius *lib. 3. Artis:*

Cautáque non ſtultè latronum prælia ludat,
Vnus cum gemino calculus hoſte perit.
Bellatórque ſuus prenſus ſine corpore pugnet,
Æmulus, & cœptum ſæpe recurrat iter.

Martialis *lib. 7.*

Sic vincas Nouiúmque, Publiúmque
Mandris, & vitreo latrone cluſos.

Heſychius, ἔφεδρος ταβλιστὴς, τρίτος ἐνεδρεύων, *Subſeſſor, inſidiator, tabliſta, & tertius in inſidijs ſubſidens.* Idem, ἐπιστημονικωτέραν τὴν πεττείαν τῆς κυβείας ἐνόμιζον. *Plus ſcientiæ, & artis in calculis, quam in teſſeris eſſe cenſebant.* Seneca *de Tranquil.* Ludebat calculis, cùm Centurio agmen periturorum trahens, illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, Centurioni dixit: Teſtis eris me vno antecedere. Calculus vnus fuit, qui Rex diceretur. Scholiaſtes Theocriti, ἡ δὲ λέξις μεταφορικῶς ἀπὸ τῶν παιζόντων τὸ κοινολέκτως λεγόμενον ζατρίκιον. ἐκεῖνοι γὰρ ὅταν πολλὰ ποιήσαντες οὐ δύνανται ἑτέρως νικῆσαι τὸν ὅμοιον παίκτορα, κινοῦσι καὶ τὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γραμμῆς λίθον, τὸν ὑπὸ βασιλέα καλούμενον. *Dictio ſumpta eſt per metaphoram ab iis, qui ludunt zatricio. Illi enim cùm omnia fecerint, ſi non poſſunt vincere eum, cum quo ludunt, lapidem mouent à ſacra linea, qui Rex dicitur.* Cap. 241. Achmes, ὁ βασιλεὺς ἢ μέγιστος, ἢ ἄρχων πολέμου, ἐὰν ἴδῃ ὅτι τὸ ζατρίκιον αὐτοῦ ἀπώλετο, ἢ ἐκλάσθη, ἢ ἐκλάπη, ἀπολέσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ. *Rex, aut dux belli ſi ſomniauerit zatricium ſuum periiſſe, fractum, aut furto ſubductum eſſe, exercitum ſuum amittet.*

tet. Item, ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι παίζων συζατεσχέζῃ ἑτέρῳ γνωρίμῳ. *Si ſomniauerit ludere ſe calculis cum altero noto ſibi.* ἐὰν ἴδῃ ὅτι παίζων πλείονας ἔλαβε τῶν παιγνίου προσώπων, *ſi viderit in ſomnis ſe ludentem plures cepiſſe ludi perſonas*, id eſt, aduerſarij ſui calculos. Pollux *lib. 9.* διῃρημένων ᾗ εἰς δύο τῶν ψήφων κατὰ τὰς χροὰς, ἡ τέχνη τῆς παιδιᾶς ἐστι περιλήψει τῶν δύο ψήφων ὁμοχρόων τὴν ἑτερόχροιαν ἀναιρεῖν, *Cùm calculi in duas partes diuiſi ſint ſecundùm colores, àrs ludi in eo eſt vt duo eiuſdem coloris calculi hoſtem contrarij coloris circumueniant, & tollant.* Vincebat qui omnes aduerſarij calculos ceperat, & regem ipſum ad incitas redegerat. Lucanus *ad Piſonem,*

Interea ſectis quamuis acerrima ſurgunt
Prælia militibus, plena tamen ipſe phalange,
Aut etiam pauco ſpoliatus milite vincis.
Et tibi captiua reſonat manus vtraque turba.

De Diagrammiſmo.

CAPVT LXI.

Diagrammiſmus alius fuit à ludo calculorum. Euſtathius *ad Iliad.* ζ. διαγραμμισμὸς εἶδος κυβείας διὰ ψήφων. *Diagrammiſmus ſpecies ludi per calculos.* Conſtabat calculis ſexaginta nigris & albis, qui de loco ad locum trahebantur ad iactum teſſeræ. Heſychius διαγραμμισμὸς παιδιὰ ἦν, ψήφων ἑξήκοντα λευκῶν καὶ μελαινῶν ἐν χώραις ἑλκομένων. Pollux γραμμισμὸν, διαγραμμισμὸν, & διαγραμμίζειν vocat. Vide *lib. 1. Anthologias* titulum εἰς παιδιὰν, vbi

ſextus

ſextus dicitur habere ſeptem calculos, vnum nonus, ſummus duos qui erat æqualis decimo, qui erat poſt ſummum habuit duos. Diuus qui locus fuit in dextro latere, habuit vnionem qui erat & calculus vltimus. Sed niger duos in octauo loco reliquit, & duos alios ad poſitum vndecimi. Similes alij circa duodecimum enitebant, & tertiodecimo vnus ſolus calculus erat. Biiuges Antigonum ornabant quod nomen eſt ſedis in ſiniſtro latere. Decimoquinto æqualis erat typus, octodecimo ſimilis, quartus ab vltimo duos alios habebat, ſed rex albi calculi ſigna ſumens, & futuras inſidias non videns triplices, cum ex improuiſo ex colo, ſeu fritillo calculos ieciſſet, duo & ſex, & quinque adduxit, ſtatim verò octo habuit impares omnes, totos priùs diuiſos, & victus eſt,

τειχβαδίας ἀδόκητα βαλὼν ψηφῖδας ἀπ' ἠθμοῦ
πύργου δουρατέου κλίμακι κευθομένην,
δοιά, καὶ ἕξ, καὶ πέντε κατήγαγεν.

Deſcribit ſexaginta calculorum ludum, qui apud Græcos cum teſſerarum iactu iungebatur. Is ludus dicebatur & χαμαί Heſychio. In ludo calculorum Græcanico quinque tantùm fuere lineæ, quinque ſingulis luſoribus calculi. Deinde & Romæ, & in Græcia duodecim lineæ, triginta calculi, cuique luſori quindecim; de quibus vetus epigramma, quod Salmaſius vir doctiſſimus affert. De Tabula,

In parte alueoli pyrgus velut vna reſedit,
Qui vomit internis teſſerulas gradibus.
Sub quarum iactu diſcordans calculus exit,
Certantéſque fouet ſors variata duos.

Hîc

Hic proprium faciunt ars, & fortuna periclum:
Hæc cauet aduerſis caſibus, illa fauet.
Compoſita eſt tabulæ nunc talis formula belli,
Cuius miſſa facit teſſera principium.
Ludentes vario tum exercent prælia fato,
Ruſſeus, an nitidus præmia ſorte ferat.

Omnino ludus ille eſt, quem hodie vulgò vocamus *Trictrac.* Teſſeras enim in alueolum mittimus, in quo vtrinque duodecim lineæ, pro iactu calculos diſponimus; ars, & fortuna inter ſe certant. Terentius:

Ita vita eſt hominum, quaſi cùm ludas teſſeris,
Si illud, quod maximè opus eſt, iactu non cadit;
Illud, quod cecidit forte, arte vt corrigas.

Ouidius *lib. 2. Artis:*

Seu ludet, numeróſque manu iactabit eburnos:
Tu malè iactato, tu malè iacta dato.

Ita bene Salmaſius vir eruditiſſimus legit, non vt vulgò,

——*tu bene iacta dato.*

Tu quæ malè ieceris, malè promoueto, malè diſponito, vt vincaris. Agathius epigramm. in tabulam Zenonis, ποικιλότευκτον θέσιν calculorum vocat, variè ſtructam poſitionem. Ariſtænetus *lib. 1. epiſt. 23.* ποικίλας μεταθέσεις τῶν ψήφων. Eumdem ludum eſſe volunt cum ludo duodecim ſcriptorum, de quo Cicero *lib. 1. de Orat.* Pila bene, & duodecim ſcriptis ludere. Ouidius *lib. 3. Artis:*

Eſt genus in totidem tenui ratione diductum,
Scriptula quot menſes lubricus annus habet.

Cicero: Itaque tibi concedo, quod in duodecim ſcriptis

ſcriptis olim, vt calculum reducas, ſi te alicuius dati pœnitet. θέσθαι ψῆφον, *ponere calculum*, ἀναθέσθαι, *reducere, corrigere.* Auſonius *in Profeſſoribus cap.* 2.

> *Narrantem fido per ſingula puncta recurſu*
> *Quæ data per longas, quæ reuocata, moras.*
> *Vidimus & quondam tabulæ certamine longo*
> *Omnes, qui fuerunt, enumeraſſe bolos.*
> *Alternis vicibus quos præcipitante rotatu*
> *Fundunt excuſſi per caua buxa gradus.*

Dare calculos, in ſedibus ponere, in lineis locare. Boli ſunt teſſeræ, vel teſſerarum iactus, quæ dari dicuntur, cùm mouentur. Euſtathius, κύβοι μὲν γὰρ οἱ καταῤῥιπτόμενοι ἑξάπλευροι βόλοι, *Teſſeræ boli ſex lateribus inſtructi, qui iaciuntur.* Gloſſæ, βόλια, *teſſeræ,* βολίδες. Iſidorus: Teſſeræ iacula appellantur. Herodotus teſſerarum, talorum, & pilæ ludos Lydis attribuit, calculorum Ægyptiis. Palamedes reperit calculorum ludum ſine teſſeris, non alium, quem Græci modò πεσσὸν, modò κύβον vocant, quia ad iactum teſſeræ calculi mouebantur. In tabula, ſeu ἀβακίῳ duodecim fuere lineæ, ſeu duodecim ſcriptula Romanis, ſed triginta calculi, quindecim albi, quindecim nigri. In veteri ludo calculorum oſtendimus ſuprà quinque tantùm vtrinque fuiſſe lineas, & quinque vtrinque calculos. Sed præter illas quinque lineas vtrinque erat media linea, quæ dicitur ſacra. Pollux *lib.* 9. τῶν δὲ πέντε ἑκατέρωθεν γραμμῶν μέση τις ἦν ἱερὰ καλουμένη, καὶ ὁ τὸν ἐκεῖθεν κινῶν πεττὸν παροιμίαν ἐποίει, κινῶ τὴν ἀφ' ἱερᾶς. *In medio quinque linearum, quæ vtrinque erant, ſacra linea fuit intermedia; vnde qui moueret calculum,*

'*um, prouerbio locum faciebat, Moueo calculum à ſa-*
ra linea. In hoc ludo, vt ſuprà oſtendimus, nihil
fortunæ datum, omnia arti, & iudicio. Ludus è
eſſeris,& calculis mixtus Ægyptiorum inuentum
eſt, in quo duodecim lineæ,ſeu duodecim ſcripta.
Tribus teſſeris vtebantur veteres ad hunc ludum,
& quiſque ludentium quindecim calculis. Is lu-
dus Tabula dictus. Suidas, τάϐλα ὄνομα παιδιᾶς.
Iuuenalis :

—— Nec enim loculis comitantibus itur
Ad caſum tabulæ, poſita ſed luditur arca.

Vnde ταϐλιστὴς, ταϐλίζειν. Euſebius *lib.* 5. *Hiſtor.*
Eccleſiaſt. τάϐλαις καὶ κύϐοις παίζειν, ταϐλίοις παίζειν.
Gloſſ. κύϐος τὸ ταϐλίον. Auguſtus *apud Suetonium:*
Forum aleatorium calfecimus, id eſt, tabulam.
Virgilius 6. *Æneid.*

Impleuitque foros.

Martialis *lib.* 14. de tabula luſoria:

Hic mihi bis ſeno numeratur teſſera puncto,
Diſcolor hic gemino calculus hoſte perit.

Bis ſenum punctum vocat, quia in tabula erant
duodecim ſcripta, duodecim lineæ, in quibus cal-
culi diſponebantur ad iactum teſſerarum trium,
aut duarum. Quod fit hodiéque in noſtro Tricta-
co. Iſidorus *lib.* 17. Sed & ipſas vias ſenariis locis
diſtinctas. πόλεις, χώρας, ὁδοὺς vocant lineas,per quas
currunt teſſeræ. Laterculus dictus πόλις, vt oſten-
dimus. Palamedes apud Philoſtratum *in Heroicis,*
reperit ludum calculorum. Vide quæ diximus
cap. 1. Pollux *lib.* 7. *cap.* 33. Aleæ genera numerat
Pleiſtobolindam, Artiaſmon, Diagrammiſmum,
quem vocat γραμμάς, Imanteligmum, & Nau-
machiam.

machiam. In Diagrammiſmo erant πλινθία, ſeu laterculi, in quibus collocabantur, & mouebantur ſexaginta calculi, albi, & nigri. Philemon, μεθύει, διαγραμμίζει, κυβεύει, *Ebrius eſt, calculis, & alea ludit.* Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. Pompeius in triumpho tranſtulit alueum cum teſſeris luſorium, è gemmis duabus, latum pedes tres, longum pedes quatuor. In eo fuit Luna aurea pondo triginta.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Iuxta numerum paginarum.

A

ABacus. 50

Acinetinda. 27

Æoræ quid. 21

Alea vbiq; penè vetita. 1

Tolerata in Auguſto ſene. ibid.

In Germania etiam inter ſeria exercetur. ibid.

Hunnis attribuitur à S.Ambroſio. 2

Cur fugienda. ibid.

Alea militis nomen in bello Troiano. 8

Alea Græca. 46

Romana. 58

Alea quid & vnde dicta. ibid.

Aleæ, teſſerarum, talorum, pilæ ludus à quo inuentus. 8

Aleæ pręſidem Saturnum facit Lucianus. 55

Aleæ genera varia. 79

Aleæ Mercurius & Pan præſident. 53

Aleâ ludentem cœtu piorum mouet Concil. Elibertinum. 2

Aleâ Romæ ludebãt pueri. 3

Senes. 4

in Alea duodecim ſcripta. 5

Alearum vſus antiquus. 3

Aleator, aleo. 4.55

Aleatorium. 4.52

Aleo, aleator. 4.55

Alueus luſorius. 50

Amilla, ſeu omilla. 22.36

Aphentinda. 36

Apodidraſcinda. 27

ἀπόῤῥαξις. 23

Artiaſmos. 15.16

As, vnio. 52

Aſcoliaſmus. 27

Fff Aſinus,

Aſinus, pilæ ludo victus. 23
Aſinus in ludo quid. 28
Aſtragali, tali. 46.60

B

BAſilinda. 24.38

C

CÆci ludus. 24
Calculi quid. 50
Calculi & teſſeræ differunt. 68
Calculi bicolores erant. 72
Erant vitrei, eburnei, argenti, aurei. 73
Leues & rotundi. ibid.
Calculorum ludus à quo inuentus. 9
Antiquiſſimus eſt. 68
Calculorum duo genera. 72
Calx pro calculo apud Plautum. 70
Canis pro calculo, ſeu latrunculo. 68.78
Canthus quid. 12
Cappifolet. 34
Caput, aut Nauia. 14
Caſtellum nucum. 17
Caſulæ exſtruendæ. 31
Chalciſmus. 16.21
Chanſe. 50
Chelichelone. 37
Chetmat, rex mortuus *au ieu d'Eſchets.* 8
Chytra quis. 44
Chytrinda. 24.25.44
Cindaliſmus. 33
Colabiſmus. 34
Contomonobolum. 29.35
Contopæctes. 36
Cottabus. 34
Coturnicum pugna. 24
Cotyle. 26.40
Courir la Quintaine. 35
Croix, ou pile. 14
Cubeſinda. 39
Cubus quid, & vnde. 47.53.58
κυβεῖον. 50

D

DIagrammiſmus. 75
Digitis micandi ludus. 16
Dielciſtinda. 24

E

ELciſtinda. 39
Eolocraſia. 41
Ephebica. 22
Ephedriſmus. 40
Ephetinda. 45

ὀπίκαι

ἐπίκοινος. 22
Epiſcyrus. ibid.
Epoſtraciſmus. 25
Equeſtria lignea. 42
Equitare in arundine. 30
Eſchets, latrunculi. 68
Exagium, pro trutina. 17

F

il *FAquino*. 35
Follis maior. 19
Foramen Domnæ. 43
Forum aleatorium. 50
Fritillus vnde dictus. 65

H

HArpaſtum. 20
Hippas. 29.40
Hippice. 29.35

I

IActus boni. 35
Infelices. ibid.
Iactus felices qui ex Polluce. 56.& ſeq.
Iactus triginta quinque apud Græcos. 54.58
Imanteligmus. 29

L

LAtronum prælia ludere apud Ouid. 73
Latrunculi quid. 68
Ludere ad rotam quid. 13
Ludus Athenis in balneo Academiæ. 32
Ludi malum. 4.10
Ludorum origo. 6
Diuiſio. 10

M

MAdrellæ. 13
Manus, pro iactu. 57.59
Materes, ſeu lapilli. 13
Matras, pro ſagitta. 14
Meliæ, tali. 52
Melolonthe. 43
Micationis ludus. 16
Micatione olim carnes & merces emebantur in foro. 17
Milites, latrones, latrunculi, calculi. 68
Monobolon. 29
Mourre. 17
Muinda. 24.& ſeq.
Muſca ænea. 26

N

NVcibus olim ludentes pueri pœnas dabant. 19
Numeri pro teſſeris. 63

O

OCellata. 21
Omilla, ſeu amilla. 22

Ortygopia. 24
Oſcillatio. 21
Oſſa puncta, pro teſſeris. 64
Oſtracinda. 28
Οστράκυ περιστροφή, teſtæ conuerſio. 28

P

PAr, aut impar. 15
Pair, ou ſou. 15.16
Pair, ou non. ibid.
Pentalichis. 40
Perichyte. 29.36
πίωτι. 50
Phennida, ſeu Pheninda. 45
Phennis. ibid.
Phiſtobolinda. 50
Phryginda. 37
Pila. 19
Pila Trigonalis. ibid.
Paganica. ibid.
Pila pro naui. 14
Pilę genera quatuor apud Romanos. 19.20
Pilæ ludus à quo repertus. 8
Pilote, magiſter nauis. 14
Platagonium. 41
Plauſus ad Solem. 39
Proæreſimon. 50
Pſephi pro teſſeris. ibid.
Pyrricha. 44
Pythagus. 31

Q

QVintanus Contax. 29.35

R

R*Aſle.* 49
Rathapygiſmus. 31
Reticulum Romanum. 19
Rex, ludorum victor. 23
Rotæ duodecim in ſympoſio Xenophontis. 13

S

SCacchi, & Scacchia pro latrunculis. 68
Scakia. 49
Scaperda, omnia difficilia. 39
Scaperdam trahere. ibid.
Scaria. 33
Schœnophilinda. 34
Scinthariſmus. 33
Skakia, vulgò *ieu d'eſchets*. 8
Speculum Pythagoræ. 31
Sphæromachia. 20
Streptinda. 33

T

TAbella aleatoria. 50
Tabula. ibid.
Tabula talaris. 5.50
Alearis. ibid.

Tabulæ

Tabulæ ludus à quo inuentus. 9
Tabulæ ludus apud Suidam. 70
Tabulæ diuerſa nomina. 73
Talus. 46
A teſſera differt. 59
Tali ab artiaſmo diſtinguuntur. 16
Tali apud Reges aurei. 52
Tali ex cornu, vel oſſe, vel talo hinnulei. ibid.
Tali quatuor aut plures fuere in Græcia. 55
Tali obplumbati. 66
Talorum ludus à quo repertus. 8
Talorum iactus qui. 47. 60
Talis ludens Hegeſilochus à Rhodiis in exilium pulſus eſt. 2
Talis quatuor ludebatur. 62
Talis & teſſeris interdum ludebatur ſimul. ibid.
Interdum ſeparatim. ibid.
in Talis canes erant, in teſſeris vniones, ſeu puncta. 63
Taxilli. 52
Telia. 24
Teſſeræ ludus à quo repertus. 8.9.47
Téſſeræ, ſeu tali à calculis differunt. 8
Teſſeræ tres aut duæ fuere in Græcia. 55
Teſſeris aut talis Romæ luſum. 2
Trictacum, *trictac*. 8.48. 77
Trochus. 11.12.13
A turbine differt. ibid.
A Catone Dionyſio commendatur. 10
Troia. 44
Tropa, ſeu verſura, ludi genus. 22.43.54
Trygodiphoſis. 44
Turbo. 11.13
Typus numerus oſtendés iactum. 53

V

VRania. 23

F I N I S.

ERRATA.

Pag.	*Lin.*	
47.	6.	*lege*, Teſſerarum caſus, ſeu κύβων.
57.	4.	de Venere Suetonius.
58.	vlt.	ὁποσονοῦν.
77.	22.	Agathias.

RARE 85-B
25059
Bound
with:
85-B
25057

GETTY CENTER LIBRARY